

Priistranosti u okrivljanju žrtava silovanja i drugih zločina

---

Jocić, Ena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:067310>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-28**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij psihologije

Ena Jocić

**PRISTRANOSTI U OKRIVLJAVANJU ŽRTAVA SILOVANJA
I DRUGIH ZLOČINA**

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2022

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Diplomski studij psihologije

Ena Jocić

**PRISTRANOSTI U OKRIVLJAVANJU ŽRTAVA SILOVANJA
I DRUGIH ZLOČINA**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

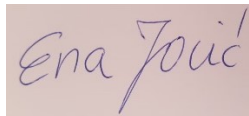
Mentorica: izv. prof. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 21.02.2022.

_____, 0122224827

ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

Uvod	1
Okrivljavanje žrtve	1
Karakteristike opažača.....	3
Spol opažača.	4
Stupanj obrazovanja i zanimanje opažača.	4
Pristranosti opažača.	5
Cilj istraživanja	9
Problemi i hipoteze.....	9
Problemi.....	9
Hipoteze.....	10
Metoda.....	10
Sudionici.....	10
Instrumenti.....	11
Sociodemografski upitnik.	11
Okrivljavanje žrtve.....	11
Postupak.....	14
Rezultati	15
Rasprava	24
Vrijednost istraživanja.....	29
Ograničenja provedenog istraživanja	30
Praktične implikacije i prijedlozi za buduća istraživanja	31
Literatura	33
Prilozi	37
Prilog 1 - VINJETE ZA MJERENJE PRISTRANOSTI U OKRIVLJAVANJU ŽRTVE SILOVANJA I PLJAČKE.....	37
Scenariji koji završavaju silovanjem.	37
Scenariji koji završavaju pljačkom.	37
Scenariji koji nemaju negativne posljedice za žrtvu.	37

Pristranosti u okrivljavanju žrtava silovanja i drugih zločina

Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati utjecaj pristranosti kao što su suosjećanje sa žrtvom i pristranost ishoda na okrivljavanje žrtvi silovanja i pljačke. Osim toga, cilj je bio ispitati i razlike između pomagačkih i nepomagačkih struka u okrivljavanju žrtvi s obzirom na navedene pristranosti. U istraživanju je sudjelovalo $N = 347$ studenata Sveučilišta u Osijeku, pri čemu je 70.6% sudionika bilo ženskog ($N = 245$), a 29.4% muškog ($N = 102$) spola. Ukupno $N = 209$ sudionika odgovorilo je da njihova struka pripada nepomagačkoj skupini zanimanja, a $N = 138$ pomagačkoj skupini. Nasumično su raspoređeni u šest eksperimentalnih skupina koje su se razlikovale s obzirom na ishod (silovanje i pljačka) te scenarij (auto, tulum, stan) vinjeta koje su im dodijeljene. Osim vinjeta s negativnim ishodom, svaka skupina dobila je i dvije vinjete s preostala dva scenarija bez negativnih ishoda. Nakon toga, prezentirana im je skala za mjerenje direktne krivnje te dvije mjere indirektno krivnje. Sve vinjete i skale temeljene su na istraživanju koje su proveli Felson i Palmore (2018). Istraživanjem je utvrđeno da suosjećanje prema žrtvi utječe na okrivljavanje žrtve silovanja, ali i pljačke, na način da dovodi do manjeg direktnog okrivljavanja žrtve u odnosu na indirektno. Nije utvrđen utjecaj pristranosti ishoda na okrivljavanje žrtve, kao ni postojanje razlika u djelovanju pristranosti pri okrivljavanju žrtvi kod studenata pomagača i nepomagača.

Ključne riječi: silovanje, pljačka, okrivljavanje žrtvi, pristranosti, suosjećanje

Biases in blaming victims of rape and other crimes

The aim of this study was to examine the effect of biases in blaming victims of rape and robbery, such as empathy towards victims and hindsight bias. Besides that, the aim was to examine differences between helping and non-helping professions in blaming victims, considering mentioned biases. The sample consisted of $N = 347$ college students from University of Osijek, from which 70.6% participants were females ($N = 245$) and 29.4% ($N = 102$) were males. In total, $N = 209$ participants belonged to non-helping, and $N = 137$ to helping professions. They were randomly placed into six experimental groups which differed in outcomes (rape and robbery) and scenarios (car, party, apartment) of the vignettes that were assigned to them. Except for the vignettes with negative outcomes, each group got assigned two vignettes without negative outcomes, consisting of the remaining two scenarios. After that, a scale for measuring direct blame, and two measures of indirect blame were presented to them. All vignettes and scales were based on the ones in a research conducted by Felson and Palmore (2018). In this research it was established that empathy towards victims has an effect on blaming victims of rape and robbery in a way that it leads to lower rates of direct blame in regards to indirect blame. There were no significant effects of hindsight bias on blaming victims as well as no significant differences between helping and non-helping professions in blaming victims.

Keywords: rape, robbery, blaming victims, biases, empathy

Uvod

Okrivljavanje žrtve

Ljudi imaju naviku okrivljavati druge za nesmotreno ponašanje bez obzira na to ima li ono negativne posljedice ili ne. Kada nesmotreno ponašanje dovede do toga da osoba postane žrtva kaznenog djela, većina krivnje pripisuje se počinitelju, s obzirom na općeprihvaćeno stajalište da namjerno izazivanje nepravde drugome zaslužuje veću osudu nego nesmotreno ponašanje. No, često se događa da ljudi krivnju za doživljeni zločin pripisuju žrtvi, a ne počinitelju zločina. Okrivljavanje žrtve najčešće se istraživalo na slučajevima silovanja i drugih seksualnih prijestupa. Malo je podataka dostupno o tome javlja li se ova tendencija i kod drugih zločina, kao što je na primjer pljačka (Felson i Palmore, 2018). Pri usporedbi okrivljavanja žrtava u slučajevima silovanja i pljačke, dobiveni su podaci uglavnom potvrdili da sudionici više okrivljavaju žrtve pljačke nego silovanja (Brems i Wagner, 1994; Felson i Palmore, 2018; prema Reich, Pegel i Johnson, 2021). No, postoje i istraživanja u kojima dobiveni suprotni rezultati, kao što je slučaj u onome koje su proveli Bieneck i Krahe (2011). Nadalje, Reich, Pagel i Johnson (2021) usporedili su razine krivnje koje su sudionici pripisivali žrtvama u vinjetama koje su završavale silovanjem, pljačkom i fizičkim napadom. Utvrdili su da sudionici nisu okrivljavali nijednu žrtvu u većoj mjeri u odnosu na druge, te da su razine dodijeljene krivnje općenito bile prilično niske. Bez obzira na to u kojim slučajevima žrtve doživljavaju veće okrivljavanje, činjenica je da ono postoji i da žrtve bivaju stigmatizirane te zbog toga trpe brojne negativne posljedice poput diskriminacije, odbacivanja i javne osude. Ovakvo ponašanje prema žrtvama ugrožava njihovo mentalno zdravlje i nepovoljno djeluje na samopoštovanje. Žrtva stvara negativnu sliku o sebi zbog čega se mogu javiti suicidalne misli i pokušaji samoubojstva (Slavikovski, 2018). Osim ovih posljedica, svijest o tome da bi mogli trpjeti osudu može spriječiti žrtve u prijavljivanju zločina koji im se dogodio.

Postoje određene kognitivne pristranosti, tj. sustavne pogreške koje ljudi čine kada pripisuju krivnju žrtvama (Felson i Palmore, 2018). Na atribuciju krivnje utječe veliki broj čimbenika, a neki od njih su opažačeva uvjerenja, njegove karakteristike, karakteristike žrtve te obilježja situacije u kojoj se zločin dogodio. Kako bi se utvrdilo zbog čega dolazi do ovog fenomena, nužno je utvrditi koji čimbenici mu doprinose i na koji način utječu na atribuciju krivnje (Grubb i Turner, 2012). Upravo iz tog razloga, u ovome radu naglasak će se staviti na ispitivanje karakteristika promatrača, kao što je njihova struka, i kognitivnih pristranosti koje utječu na stupanj okrivljavanja žrtvi. Prema tome, u sljedećim odlomcima najprije će se predstaviti neke od najznačajnijih teorija u podlozi okrivljavanja žrtvi različitih zločina,

odnosno atribucijskih teorija. Njihovo razumijevanje nužno je da bi se dobio bolji uvid u ponašanje opažača koji procjenjuju situaciju te dodjeljuju krivnju žrtvi, odnosno počinitelju.

Dakle, atribucijska teorija odnosi se na način na koji pojedinci pripisuju odgovornost akterima u nekom scenariju. Ovakvi procesi su pod utjecajem brojnih kognitivnih i motivacijskih pristranosti što rezultira iskrivljenom interpretacijom događaja. Ljudi su podložni pristranostima zbog vlastite dispozicije ličnosti i zbog toga promatraju i interpretiraju iste ishode iz potpuno pristranih perspektiva. Način na koji ljudi dodjeljuju odgovornost za događaje rezultat je djelovanja složenih osobnih, psiholoških i situacijskih čimbenika. Heider (1958; prema Grubb i Turner, 2012) je opisao dvije vrste atribucije. Jedna od njih je internalna atribucija, odnosno osoba se ponaša na određeni način zbog nečega u vezi njih samih, a druga eksternalna atribucija, odnosno osoba se ponaša na određeni način zbog nečega u situaciji u kojoj se nalaze. Kada se ova dihotomija primijeni na scenarij silovanja, žrtve bi se okrivljavale više ukoliko se koristi internalna, a manje ukoliko se koristi eksternalna atribucija zbog toga što se naglasak stavlja na situaciju, a ne na samog pojedinca. Često se događa da ljudi podcjenjuju utjecaj situacije na ponašanje neke osobe, a isto tako precjenjuju utjecaj koji osobne karakteristike, stavovi i vjerovanja osobe imaju na to isto ponašanje. Taj fenomen naziva se osnovna atribucijska pogreška i zbog njegovog djelovanja ljudi imaju sklonost okrivljavati žrtve silovanja i drugih zločina, te ih držati odgovornima za ono što im se dogodilo vjerujući da su mogli to na neki način izbjeći i predvidjeti (Myers, 2008; prema Maričević, Jelaš i Štrk, 2018). S obzirom na to da atribucijske teorije imaju važnu ulogu u okrivljavanju žrtava različitih zločina, važno je detaljnije opisati neke od najznačajnijih i najčešće spominjanih. Upravo o njima će biti riječ u sljedećih nekoliko odlomaka.

Jedna od najpoznatijih teorija koja objašnjava okrivljavanje žrtvi različitih zločina je teorija pravednog svijeta. Naime, osobe koje vjeruju da je svijet pravedno mjesto sklone su vjerovati i da su posljedice nečijeg ponašanja zaslužene, bile one dobre ili loše. Drugim riječima, ljudi dobiju što zaslužuju i zaslužuju ono što dobiju. Takvim vjerovanjem osobe održavaju osjećaj kontrole nad svojom okolinom. Vjerovati da se loše stvari događaju ljudima bez određenog razloga značilo bi da je svijet kaotičan, nepredvidiv i izvan naše kontrole te da ne možemo utjecati na to hoće li nam se dogoditi nešto loše čak i kada pazimo kako se ponašamo (Grubb i Harrower, 2009). Osobe koje vjeruju u pravedan svijet sklone su okrivljavati žrtve zločina za ono što im se dogodilo kako bi održale svoje uvjerenje. Postoje određene dvojbe oko ovoga konstrukta. U pogledu okrivljavanja žrtvi za njihovu nesreću, predstavlja veliki socijalni problem, ali s druge strane, ono je dobar mehanizam suočavanja te

se njime osoba štiti od negativnih utjecaja i stvara osjećaj sigurnosti u nesigurnom svijetu (Furnham, 2003).

Sljedeća teorija koja se spominje u literaturi je obrambena atribucija. Prema njoj ljudi okrivljavaju žrtve više ili manje s obzirom na njihovu percipiranu sličnost sa žrtvom te percipiranu vjerojatnost da bi se sličan događaj mogao dogoditi njima u budućnosti. Dakle, okrivljavanje žrtve bit će smanjeno ukoliko opažać vidi puno sličnosti između žrtve i sebe. Ova atribucija također predstavlja obrambeni mehanizam i djeluje na način da opažać podržavanjem žrtve vjeruje da štiti sam sebe od okrivljavanja ukoliko se nađe u sličnoj situaciji (Anderson, Beattie i Spencer, 2001). Kada bi se u obzir uzelo silovanje, izvodi se zaključak da žene manje okrivljavaju žrtve jer se poistovjećuju s njima, dok muškarci manje okrivljavaju počinitelje s obzirom na to da su žrtve silovanja uglavnom ženskog, a počinitelji muškog spola (Rhatigan, Stewart i Moore, 2011).

Posljednja teorija, specifična za okrivljavanje žrtvi silovanja, zove se prihvaćanje mitova o silovanju. Ovi mitovi su uglavnom netočna, ali široko prihvaćena uvjerenja i stavovi koji služe opravdanju, najčešće, muške seksualne agresije prema ženama. Mitovi o silovanju razlikuju se među kulturama, ali uglavnom podrazumijevaju okrivljavanje žrtve za silovanje, izražavanje nevjerice prema iskazima žrtve, oslobađanje počinitelja od krivnje i mišljenje da samo određeni tipovi žena mogu doživjeti silovanje. Dakle, osobe koje prihvaćaju mitove o silovanju u većoj mjeri, sklonije su okrivljavati žrtvu za silovanje koje je doživjela. Ovakvi mitovi predstavljaju veliki problem u cijelome svijetu jer njihovim podržavanjem žrtve silovanja postaju stigmatizirane te trpe dugoročne posljedice. Osim toga, prihvaćanje mitova o silovanju od strane muškaraca povezano je s većom vjerojatnošću da će i sami biti počinitelji ovog zločina. Moguće je da je ova teorija povezana s vjerovanjem u pravedan svijet. Na primjer, ako je žrtva silovana jer je „*sama to tražila*“, znači da i dalje imamo kontrolu nad onim što će se nama dogoditi ukoliko se ponašamo na određeni način (Grubb i Turner, 2012). Osim utjecaja karakteristika žrtve i situacije, za razumijevanje okrivljavanja žrtve važno je poznavati i utjecaj karakteristika opažača. U nastavku će biti prikazani neki od najvažnijih nalaza.

Karakteristike opažača

Općenito, istraživanja utjecaja karakteristika opažača na okrivljavanje žrtava su malobrojna, uglavnom zbog niza praktičnih i etičkih problema, te poteškoća prilikom uzorkovanja (Van der Bruggen i Grubb, 2014). Ona koja su se bavila ovim fenomenom uglavnom su ispitala sociodemografske i kulturalne varijable, kao što su spol, dob, obrazovanje, religija, ideologija, stavovi prema rodnim ulogama i slično (Davies i Hudson,

2011; Kelly, 2009; prema Van der Bruggen i Grubb, 2014; Sierra, Santos-Iglesias, Gutierrez-Quintanilla, Bermudez i Buela-Casal, 2010). No treba napomenuti da je u većini ovih istraživanja fokus bio na primjerima silovanja i drugih seksualnih prijestupa. Posljedično, ne postoji puno podataka o utjecaju ovih karakteristika u slučajevima drugih zločina, kao što je pljačka (Bieneck i Krahe, 2011). S obzirom na navedeno, ovisno o dostupnim istraživanjima, u sljedećim odlomcima navest će se saznanja o utjecaju karakteristika opažača na okrivljavanje žrtava općenito, uzimajući u obzir razne vrste zločina, te detaljnije opisati podaci specifični za slučajeve silovanja.

Spol opažača. Jedina karakteristika opažača koja je široko istraživana i čija istraživanja uglavnom daju podjednake rezultate je spol. Općenito, opažači, odnosno sudionici muškog spola skloniji su okrivljavanju žrtava ženskog spola u odnosu na sudionice. Spol također ima važnu ulogu i u stavovima prema počinitelju, pri čemu žene izražavaju negativnije stavove prema počiniteljima zločina u usporedbi s muškarcima (Levy, Cohen-Louck i Herzog, 2021). Slično tome, muškarci i žene se značajno razlikuju u svojim percepcijama i stavovima prema silovanju, silovateljima i žrtvama silovanja. Tako su, na primjer, Dietz i suradnici, (1984; prema Iconis, 2008) utvrdili da su sudionici muškog spola skloniji vjerovati da je seks primarna motivacija za silovanje u odnosu na sudionike ženskog spola. S druge strane, sudionice su bile sklonije vjerovati da je moć primarna motivacija za silovanje. Također, muški sudionici bili su skloniji okrivljavati žrtve silovanja i pridavati im odgovornost za ono što im se dogodilo, bez obzira na to jesu li žrtve muškog ili ženskog spola (Newcombe, Van den Eynde, Hafner i Jolly, 2008). Isto tako, muškarci iskazuju viši stupanj prihvaćanja silovanja te umanjuju ozbiljnost situacije u odnosu na žene. Jedna od pretpostavki je da se muškarci više poistovjećuju s počiniteljima pa ih stoga manje okrivljavaju (Van der Bruggen i Grubb, 2014). No, utvrđeno je da, iako ne podržavaju patrijarhalnost te nasilje prema ženama i izravno okrivljavanje žrtve, i žene, kao i muškarci, podržavaju one mitove prema kojima se djelomična odgovornost pripisuje žrtvi, tj. sklone su neizravnom okrivljavanju žrtve silovanja (Ljubin i Kamenov, 2004; prema Maričević, Jelaš i Štrk, 2018). S obzirom na to da je utjecaj spola najčešće ispitivan u istraživanjima o okrivljavanju žrtava silovanja, te da su rezultati uglavnom konzistentni, u ovome radu naglasak neće biti na toj varijabli.

Stupanj obrazovanja i zanimanje opažača. Osobe višeg stupnja obrazovanja općenito manje podržavaju strogo kažnjavanje počinitelja u odnosu na sudionike koji imaju niži stupanj obrazovanja (Levy i sur., 2021). Osim toga, osobe višeg stupnja obrazovanja manje su sklone prihvaćati iskrivljena uvjerenja o silovanju. Tako su Idisis, Ben-David i Ben-Nachum (2007) utvrdili da studenti, zbog više razine obrazovanja u odnosu na opću populaciju, obično imaju

liberalnije stavove, nisku sklonost prihvaćanja stereotipa te iskazuju visok stupanj pružanja podrške žrtvama silovanja.

Osim stupnja obrazovanja, na stavove prema žrtvama utječe i profesija pojedinca, tj. zanimanje kojim se bavi (Klemmack i Klemmack, 1976; Burt, 1980; prema Kraljević, 2013). Istraživanja koja su se bavila ispitivanjem utjecaja profesionalnog statusa opažaca na okrivljavanje žrtvi su se gotovo isključivo fokusirala na one pojedince čija zanimanja podrazumijevaju rad s počiniteljima i žrtvama silovanja, odnosno pomagačka zanimanja poput liječnika, psihologa i sl.. Naime, kako osobe koje se bave pomagačkim zanimanjima kroz obrazovanje razvijaju i toleranciju i empatiju očekivalo se da će biti manje skloni okrivljavanju žrtava silovanja u odnosu na nepomagače ili osobe nižeg stupnja obrazovanja. Također, vjeruje se da takve osobe i prije završetka obrazovanja imaju određeni sustav vrijednosti koji ih potiče da se bave pomagačkim zanimanjima u kojima se od njih očekuje da pružaju pomoć drugima (Kraljević, 2013). No rezultati provedenih istraživanja nisu jednoznačni. Ranija istraživanja sugeriraju da, na primjer, studenti medicine pripisuju krivnju na podjednak način kao i drugi studenti. Iako su žrtvama pripisivali niske razine krivnje, ona je i dalje postojala, posebice među opažacima muškog spola (Gilmartin-Zena, 1983; prema Van der Bruggen i Grubb, 2014). U istraživanju kojeg su proveli Idisis i suradnici (2007), sudjelovalo je 36 pomagača i 36 nepomagača. Pomagači su bili psihijatri, kriminolozi, klinički psiholozi i socijalni radnici, a nepomagači studenti koji nisu imali prethodna znanja o forenzici, mentalnom zdravlju ili terapijskom radu. Predstavljeni su im scenariji silovanja i cilj je bio utvrditi razliku u stupnju okrivljavanja žrtava između dviju skupina sudionika. Obje skupine imale su sklonost blagom okrivljavanju žrtava, ali skupina pomagača je ocjenjivala scenarije silovanja ozbiljnijima i težima u odnosu na nepomagače. Kao što se može vidjeti iz navedenog, rezultati istraživanja o utjecaju zanimanja promatrača na stupanj okrivljavanja žrtava silovanja su različiti. S obzirom na to, važno je provesti dodatna istraživanja kojima će se utvrditi kakav utjecaj edukacija i obrazovanje imaju na predrasude o žrtvama zločina, posebice žrtvama silovanja zbog negativnih posljedica koje predrasude mogu imati na njihov oporavak.

Pristranosti opažaca. Osim sociodemografskih varijabli na okrivljavanje žrtava različitih zločina utjecaj imaju i različite kognitivne pristranosti. Kognitivne pristranosti su sistemske pogreške koje nastaju pri procesiranju informacija te utječu na naše odluke i ponašanje (Felson i Palmore, 2018). Općenito, opažaci koji vjeruju da se žrtva ponašala nesmotreno, skloni su je i kritizirati. No, istovremeno suosjećaju s njezinom nesrećom i osjećaju potrebu biti joj podrškom. Direktno okrivljavanje onih koji su u nevolji smatra se neobazrivo, pa čak i okrutnim. No, može nastati dilema onda kada opažaci vjeruju da je ponašanje žrtve

doprinijelo njenoj nesreći. Jedan način da se ta dilema razriješi je izbjegavanje otvorene, izravne kritike. Drugim riječima, ona se može zadržati za sebe ili podijeliti s nekom trećom osobom, ali ne i sa samom žrtvom. S druge strane, ukoliko se žrtva izravno kritizira, uz kritiku se mogu pružiti i tzv. izjave o odricanju odgovornosti kako bi se osoba zaštitila. Na primjer, nakon kritike mogu uslijediti izrazi suosjećanja za žrtvu ili ljutnje prema napadaču. Drugi način na koji se opažači mogu nositi s ovom dilemom je izbjegavanje riječi *krivnja* koja se povezuje s namjerom da se učini nešto loše, te izražavanje kritike neizravno. Tako bi, na primjer, mogli reći da se žrtva nije trebala dovesti u takvu, opasnu situaciju, a krivnja se i dalje pripisuje počinitelju zločina. Iako su ljudi skloni kritizirati žrtve zbog nesmotrenog ponašanja, važno je ispitati koji čimbenici utječu na to hoće li krivnja biti direktna ili indirektna, te u kojim situacijama pripisuju više, a u kojima manje krivnje (Felson i Palmore, 2018). Kako bi bilo lakše razumjeti zbog čega ljudi okrivljavaju žrtve, u nastavku će se podrobnije opisati neke pristranosti opažača koje su u podlozi okrivljavanja.

Suosjećanje sa žrtvom. Suosjećanje prema žrtvi opisuje se kao kognitivno-emocionalni proces pri kojemu opažatelj prepoznaje žrtvinu patnju i traumu (O'Donohue, Yeater i Fanetti, 2003), odnosno ono predstavlja sposobnost pojedinca da razumije perspektivu žrtve te kako se ona osjeća i zašto se ponaša na način na koji se ponaša (Smith i Frieze, 2003). Osobe koje u većoj mjeri suosjećaju sa žrtvama manje su sklone okrivljavati ih u odnosu na osobe koje s njima suosjećaju u manjoj mjeri (Ferrão i Gonçalves, 2015). Osim toga, utvrđeno je da su osobe s niskom razinom suosjećanja prema žrtvama sklonije uzimati u obzir karakteristike žrtve i njezina ponašanja kako bi donijeli odluku o tome koga će okriviti za počinjeni zločin (Deitz, Littman i Bentley, 1984).

Felson i Palmore (2018) suosjećanje prema žrtvi operacionalizirali su kao sklonost izbjegavanju direktnog okrivljavanja žrtava u odnosu na indirektno. Prema tome, pretpostavlja se da će sudionici biti skloniji indirektno okrivljavati žrtve zločina zbog toga što s njima suosjećaju. Utvrđeno je da postoje i određene spolne razlike što se tiče iskazivanja suosjećanja prema žrtvama silovanja. Dakle, žene obično iskazuju veću razinu suosjećanja u odnosu na muškarce s obzirom na to da ih se odmalena uči da se ponašaju i razmišljaju u skladu s njihovom tradicionalnom rodnom ulogom, a ona podrazumijeva brigu za druge ljude i obazrivo ophođenje prema tuđim osjećajima (McClelland i sur., 1976; prema Bušljeta, 2018). Nadalje, utvrđeno je da sličnost između opažača i žrtve dovodi do većeg poistovjećivanja opažača sa žrtvom, a time i većim suosjećanjem prema njoj (Grubb i Harrower, 2009). S obzirom na to da su žrtve silovanja uglavnom žene, a počinitelji muškarci, dodatno se potvrđuje teza da su žene sklonije suosjećati sa žrtvama u odnosu na muškarce.

Osim navedenoga, utvrđeno je da suosjećanje predstavlja vrlo važan konstrukt koji se koristi u programima smanjenja seksualne agresivnosti. U jednom takvom programu, Hildebran i Pithers (1989; prema O'Donohue, Yeater i Fanetti, 2003) povećanjem suosjećanja prema žrtvama silovanja uspjeli su kod studenata smanjiti prihvaćanje mitova o silovanju te privlačnost prema seksualnoj agresiji. Nadalje, Lee (1987; prema O'Donohue i sur., 2003) je procjenjivao učinke radionice za prevenciju silovanja na uzorku muških studenata, a koja se temeljila na povećavanju suosjećanja prema žrtvama silovanja. To je postignuto na način da su sudionici slušali priče žrtava o silovanju, sudjelovali u pismenim vježbama izražavanja suosjećanja i zamišljali sebe kao žrtve homoseksualnih slučajeva silovanja. Utvrđeno je da su nakon radionice sudionici u manjoj mjeri podržavali mitove o silovanju u odnosu na početak istraživanja.

S obzirom na ova saznanja i važnost koju povišene razine suosjećanja imaju za smanjenje okrivljavanja žrtava silovanja i mijenjanje iskrivljenih stavova o silovanju općenito, ističe se kako je nužno detaljnije ispitati povezanost ovog konstrukta s okrivljavanjem žrtava. Pretpostavlja se da su studenti, posebice pomagači, tijekom svog obrazovanja naučili da žrtve ne treba okrivljavati, pa će stoga biti skloniji izbjegavati izravnu krivnju. Unatoč tome, moguće je da su ipak skloni neizravno okrivljavati žrtve kada misle da su se one ponašale nesmotreno (Felson i Palmore, 2018).

Pristranost ishoda. Fenomen poznat kao pristranost ishoda ili pristranost gledanja unatrag (eng. *hindsight bias*) predstavlja sklonost mijenjanju percepcije da je neki događaj neizbježan nakon što osoba sazna kakav je njegov ishod (Christensen-Szalanski i Willham, 1991). Drugim riječima, kada su opažači svjesni negativnih posljedica nekog ponašanja skloni su misliti da je osoba trebala očekivati što će joj se dogoditi. Ova pristranost podrazumijeva pogrešno utvrđivanje uzroka nekog problema ili situacije te pretjerano uvjerenje u vlastite sposobnosti za analizu situacije (Roese i Vohs, 2012). Opažači ne shvaćaju da su žrtve donijele odluke o ponašanju bez znanja o ishodu. Pristranost ishoda ispituje se proučavanjem hoće li se nekome pripisati više krivnje onda kada njihovo ponašanje dovodi do toga da postane žrtvom u odnosu na situaciju kada ishod ponašanja nije poznat. Musch i Wagner (2007) tvrde da su osobe većeg kognitivnog kapaciteta manje sklone ovoj pristranosti u odnosu na osobe manjeg kognitivnog kapaciteta. Razlog tomu mogao bi biti taj da su osobe većeg kognitivnog kapaciteta sklonije dublje analizirati moguće uzroke neke nastale situacije i dovoditi u pitanje svoje prvotno mišljenje. Calvillo (2014) je dobio rezultate prema kojima je utvrđeno da su osobe s manjim kapacitetom radnog pamćenja sklonije pristranosti ishoda. Također, utvrdio je da je ova

pristranost povezana s ovisnosti o polju, konstruktom koji se odnosi na način percipiranja podražaja. Naime, osobe ovisne o polju imaju poteškoće s odvajanjem podražaja od njegove pozadine. S druge strane, osobe neovisne o polju mogu percipirati dijelove podražaja zasebno, odvojeno od njegove pozadine. Prema tome, opažači koji su ovisni o polju imaju veću sklonost iskrivljavanju sjećanja na neki događaj onda kada znaju kakav ishod je imao taj događaj.

No, ne postoji puno istraživanja u kojima se ispitivao utjecaj pristranosti ishoda na okrivljavanje žrtava (Felson i Palmore, 2018). U studiji koju su proveli Janoff-Bulman, Timko i Carli (1985; prema Felson i Palmore, 2018) sudionicima je bio predstavljen slučaj interakcije djevojke i mladića koji su se sreli na predavanju na sveučilištu i nakon toga odlučili otići na spoj. U jednoj verziji priče mladić na kraju spoja siluje djevojku, a u drugoj je ishod bio neutralan, tj. nije bilo negativnog događaja. Sudionici su djevojku više osuđivali kada je priča završila silovanjem u odnosu na neutralan ishod jer su smatrali da je trebala pretpostaviti što će se dogoditi te tako izbjeći opasnost. Walster (1966; prema Felson i Palmore, 2018) također iznosi sličan zaključak. Prema njemu, ljudi procjenjuju ozbiljnost događaja prema tome koliku je štetu on izazvao. Naime, ako žrtva nije pretrpjela veliku štetu na događaj se gleda kao na nesretnu slučajnost. No, kako raste razina štete povećava se strah da se nešto slično može dogoditi i njima te se nastoje zaštititi tako što se uvjeravaju da je žrtva negativan ishod mogla predvidjeti. Na taj način pokušavaju povratiti vjeru u to da je njihova okolina sigurna i podložna kontroli. Pri tome, okrivljavanje žrtve služi kao obrambeni mehanizam i zaštita od traumatskih događaja, kao što je silovanje (Idisis, Ben-David i Ben-Nachum, 2007). S druge strane, postoje i oprečni rezultati. Na primjer, Guilbault i suradnici (2004) proveli su meta-analizu istraživanja o pristranosti gledanja unatrag te su došli do zaključka da se kod sudionika ova pristranost javlja češće u istraživanjima u kojima su korišteni događaji s neutralnim ishodom nego u istraživanjima s pozitivnim ili negativnim ishodima. Pretpostavlja se da je to zbog emocionalne obojenosti pozitivnih i negativnih događaja, a zbog čega su ih sudionici procesirali na dubljoj razini u odnosu na neutralne događaje. Takva pretpostavka je u skladu sa zaključkom kojeg su donijeli Hawkins i Hastie (1990) prema kojem se pristranost ishoda povećava zbog tzv. kognitivne ekonomičnosti, tj. onda kada sudionici nastoje minimalno opterećivati kognitivni sustav (npr. pamćenje, prosuđivanje i integracija informacija).

Skлонost ovoj pristranosti može imati ozbiljne posljedice, a najznačajnije od njih su pogrešno utvrđivanje uzroka problema te pogrešno analiziranje različitih situacija zbog pretjerane samouvjerenosti u vlastite sposobnosti (Roese i Vohs, 2012). Kada se ovakve osobe nađu u situaciji da trebaju prosuđivati i donositi odluke koje utječu na druge ljude, može doći do velikih problema. Pristranost ishoda tako može biti važan čimbenik koji utječe na način na

koji se opažači odnose prema žrtvama silovanja, ali i na način na koji se tijekom suđenja odlučuje o njenoj sudbini i sudbini počinitelja (Hawkings i Hastie, 1990). S obzirom na navedeno i naglašenu važnost koju pristranost ishoda ima za slučajeve silovanja, te imajući na umu činjenicu da su malobrojni nalazi na ovu temu kontradiktorni, ističe se kako je nužno provesti dodatna istraživanja kojima će se utvrditi kako različiti zločini, s različitim ishodima, utječu na pojavu ove pristranosti.

Ukupno uzevši, unatoč nizu do sada provedenih istraživanja još uvijek nisu jasni mehanizmi u podlozi okrivljavanja žrtve te jesu li oni isti za različite vrste zločina. Naime, većina dosadašnjih istraživanja se fokusirala isključivo na žrtve silovanja. Osim toga, dosadašnja istraživanja uglavnom su se bavila ispitivanjem karakteristika žrtve, počinitelja te okolnosti u kojima se zločin dogodio. No, važno je ispitati karakteristike samih opažača jer su, naposljetku, oni ti koji odlučuju kome će dodijeliti krivnju. S obzirom na malobrojnost dosadašnjih istraživanja i njihove kontradiktorne rezultate neka od neodgovorenih pitanja uključuju:

- Okrivljavaju li žrtve više osobe pomagačkih ili nepomagačkih struka?
- Izbjegavaju li opažači koji suosjećaju sa žrtvom samo izravno okrivljavanje?
- Je li pristranost ishoda uistinu povezana s okrivljavanjem žrtava?

U ovome istraživanju pokušat će se odgovoriti na ova pitanja. Dobivanjem spoznaja o ovoj temi stvaraju se prilike za kvalitetnijim pomaganjem žrtvama te educiranje javnosti o načinima na koje možemo smanjiti okrivljavanje i stigmatizaciju žrtava različitih zločina.

Cilj istraživanja

Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati opće pristranosti (suosjećanje prema žrtvi i pristranost ishoda) studenata pomagačkih i nepomagačkih struka pri izravnom i neizravnom okrivljavanju žrtvi silovanja i pljačke.

Problemi i hipoteze

U skladu s prethodno navedenim ciljem postavljeni su istraživački problemi i hipoteze koji su navedeni u nastavku.

Problemi

1. Ispitati postoji li povezanost između općih pristranosti (suosjećanje prema žrtvi i pristranost ishoda) studenata s njihovom sklonošću izravnog i neizravnog okrivljavanja žrtava silovanja i pljačke.

2. Ispitati postoje li razlike u okrivljavanju žrtava silovanja i pljačke između studenata pomagačkih i nepomagačkih struka.

Hipoteze

1a. Sudionici će žrtvama pripisati više indirektno nego direktne krivnje zbog suosjećanja prema žrtvi (engl. *sympathy for victims*).

1b. Sudionici će aktere više okrivljavati kada njihovo ponašanje dovodi do negativnih ishoda, nego kada ono ima neutralan ishod zbog pristranosti ishoda (engl. *hindsight bias*).

2a. Zbog suosjećanja prema žrtvi, sudionici iz pomagačkih struka pripisat će žrtvi više indirektno nego direktne krivnje u odnosu na sudionike koji pripadaju nepomagačkim strukama. Drugim riječima, postoji utjecaj interakcije struke i suosjećanja prema žrtvi na okrivljavanje žrtava silovanja i pljačke.

2b. Zbog pristranosti ishoda, sudionici iz nepomagačkih struka pripisat će više krivnje akterima onda kada njihovo ponašanje dovodi do negativnih ishoda, nego kada ono ima neutralan ishod u odnosu na sudionike koji pripadaju pomagačkim strukama. Drugim riječima, postoji utjecaj interakcije struke i pristranosti ishoda na okrivljavanje aktera u scenariju.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno $N = 347$ sudionika, studenata različitih fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Od ukupnog broja sudionika, 70.6% bilo je ženskog ($N = 245$), a 29.4% muškog ($N = 102$) spola. Raspon dobi bio je od 18 do 29 godina, pri čemu je prosječna dob $M = 22.57$ ($SD = 2.115$). Što se tiče struke, 60.2% sudionika ($N = 209$) odgovorilo je da njihova struka pripada nepomagačkoj skupini zanimanja, a 39.8% ($N = 138$) pomagačkoj skupini.

S obzirom na postavljene hipoteze sudionici su podijeljeni u šest eksperimentalnih situacija (više u odlomku Postupak). U Tablici 1 detaljno su prikazane karakteristike svake od šest skupina. Kao što se može vidjeti, raspon dobi sudionika u svakoj skupini je podjednak. Kako bi se utvrdilo postoje li značajne razlike s obzirom na spol i struku, proveden je hi-kvadrat test. Utvrđeno je da se sudionici statistički značajno razlikuju u drugoj [$\chi^2(1, N=50)=15.68, p<.05$], trećoj [$\chi^2(1, N=77)=31.18, p<.05$], petoj [$\chi^2(1, N=69)=24.36, p<.05$] i šestoj [$\chi^2(1,$

$N=50$)=3.92, $p<.05$] eksperimentalnoj skupini s obzirom na spol. U svakoj od tri navedene skupine bilo je više sudionica u odnosu na sudionike. Što se tiče struke, utvrđene su statistički značajne razlike u četvrtoj [$\chi^2(1, N=51)=7.08, p<.05$] i petoj [$\chi^2(1, N=69)=15.78, p<.05$] eksperimentalnoj skupini. U obje skupine bilo je više nepomagača u odnosu na nepomagače. Ovakva raspodjela mogla bi utjecati na rezultate, na što treba obratiti pozornost.

Tablica 1. Deskriptivni podaci za svih šest eksperimentalnih skupina

Skupina	Spol		Struka		Raspon dobi
	Muški	Ženski	Pomagačka	Nepomagačka	
Prva	46% (N=23)	54% (N=27)	38% (N=19)	62% (N=31)	18-26
Druga	22% (N=11)	78% (N=39)	44% (N=22)	56% (N=28)	18-27
Treća	18.2% (N=14)	81.8% (N=63)	46.8% (N=36)	53.2% (N=41)	18-28
Četvrta	43.1% (N=22)	56.9% (N=29)	31.4% (N=16)	68.6% (N=35)	18-29
Peta	20.3% (N=14)	79.7% (N=55)	26.1% (N=18)	73.9% (N=51)	18-28
Šesta	36% (N=18)	64% (N=32)	54% (N=27)	46% (N=23)	18-29

Instrumenti

Sociodemografski upitnik

Za potrebe ovog istraživanja osmišljen je Sociodemografski upitnik kojim su prikupljeni podaci kao što su spol, dob, godina studija te je li struka sudionika pomagačka ili nepomagačka. Radi pojašnjenja, u zagradama su napisane definicije pomagačkih, odnosno nepomagačkih struka kako bi sudionici mogli procijeniti kojoj kategoriji pripadaju. Pri tome, pomagačka zanimanja definirana su kao ona čije je glavno obilježje pružanje pomoći i briga o jednoj ili više osoba, te zanimanja za koja je karakterističan osobni kontakt s osobom kojoj je potrebna pomoć. Nepomagačka zanimanja su ona koja nemaju navedena obilježja (Ajduković i Ajduković, 1996). Neke od pomagačkih struka su psiholozi, pedagozi, liječnici, medicinske sestre, socijalni radnici i sl., a primjeri nepomagačkih struka su pravnici, učitelji, ekonomisti, inženjeri i ostalo.

Okrivljavanje žrtve

Po uzoru na istraživanje koje su proveli Felson i Palmore (2018) za ispitivanje pristranosti u okrivljavanju žrtava silovanja i pljačke u ovome radu koristile su se vinjete s različitim ishodima. Vinjete su prevedene na hrvatski jezik postupkom dvostrukog slijepog prijevoda te prilagođene za populaciju hrvatskih studenata (npr. studentski tulum umjesto tulum bratstva/sestrinstva, odnosno engl. *fraternity party*). Pristranosti koje su se ispitivale u ovome

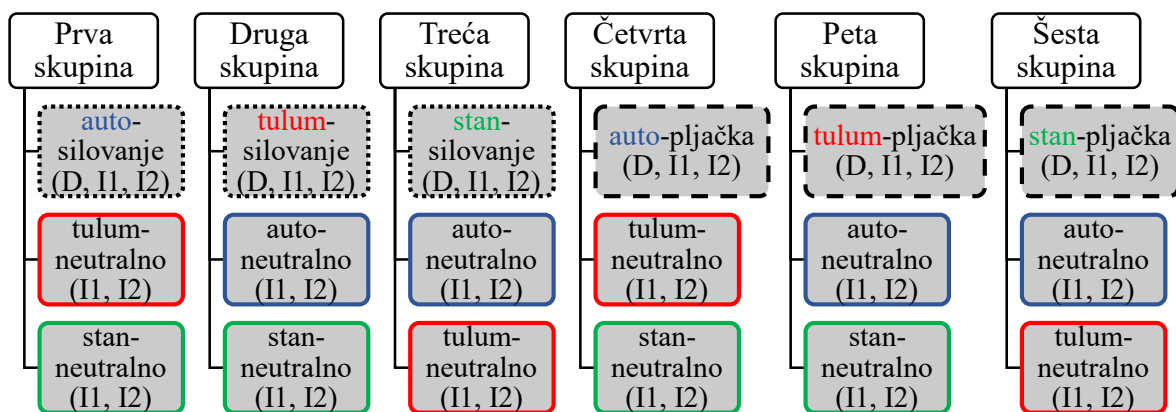
istraživanju bile su **suosjećanje prema žrtvi i pristranost ishoda**. U vinjetama nisu opisani žrtva i počinitelj, kao ni njihov odnos s obzirom na to da su karakteristike aktera često ispitivane u istraživanjima stavova o silovanju i okrivljavanju žrtava, kao i prihvaćanje mitova o silovanju te vjerovanje u pravedan svijet (Bušljeta, 2017). Postojala su ukupno tri scenarija od kojih svaki ima po dva različita ishoda (ukupno šest različitih vinjeta), odnosno ponašanje aktera rezultira silovanjem ili pljačkom. Scenariji obuhvaćaju: 1) ulazak u automobil muškarca kojeg jedva poznaje u kasnovečernjim satima, 2) odlazak na studentski tulum na kojemu se toliko napije da se onesvijesti i 3) odlazak u bar u kojemu upoznaje muškarca kojeg poziva u svoj stan i upušta se u ograničene seksualne aktivnosti. Ova tri scenarija obuhvaćaju situacije koje bi studentima mogle biti bliske i korištena su isključivo kako bi se omogućila generalizacija dobivenih rezultata, tj. kako oni ne bi bili specifični samo za određenu situaciju. Prema tome, neće se ispitivati efekt scenarija na stupanj okrivljavanja (Felson i Palmore, 2018). Vinjete su dostupne u Prilogu 1. Kako su žrtve silovanja najčešće žene, a muškarci su, s druge strane, najčešće počinitelji silovanja (Bušljeta, 2017), u svim vinjetama su žrtve ženskog, a počinitelji muškog spola. U nastavku je detaljnije opisan postupak istraživanja.

U prvom koraku, nakon vinjete dodijeljene po slučaju, sudionicima su se postavila pitanja čija je svrha bila utvrditi koliki stupanj direktne i indirektno krivnje pripisuju akteru u vinjeti koju su pročitali. Čestica za mjerenje direktne krivnje glasi: „Iako se većina krivnje očigledno pripisuje napadaču, Tihana je ipak u određenoj mjeri i sama kriva za ishod“. Stupanj slaganja s česticom mjerio se na skali odgovora Likertova tipa od četiri stupnja, u rasponu od 1 do 4 (1 - u potpunosti se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - slažem se, 4 - u potpunosti se slažem). Indirektna krivnja mjerena je dvama česticama. Prva čestica glasi: „Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju“. Stupanj slaganja s česticom mjerio se potpuno jednako kao i kod čestice za mjerenje direktne krivnje, odnosno na skali odgovora Likertova tipa od četiri stupnja (1 - u potpunosti se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - slažem se, 4 - u potpunosti se slažem). Druga čestica za mjerenje indirektno krivnje glasi: „Koliko je Tihana bila neodgovorna?“. Sudionici su ponovno odgovarali na skali odgovora od četiri stupnja, u rasponu od 1 do 4, pri čemu je 1 - nimalo neodgovorna, 2 - pomalo neodgovorna, 3 - vrlo neodgovorna, 4 - ekstremno neodgovorna. Pri tome, viši rezultat sudionika znači veći stupanj okrivljavanja aktera u vinjeti, bez obzira radi li se o direktnoj ili indirektnoj krivnji. Iako su Felson i Palmore (2018) u svome istraživanju naknadno spojili dvije mjere indirektno krivnje u jednu zasebnu mjeru, u ovome istraživanju to neće biti slučaj zbog potpuno različite koncepcije čestica za dvije mjere te zbog različitog načina izražavanja stupnjeva na skali odgovora. Za potrebe ovog istraživanja, suosjećanje prema žrtvi koncipirano je kao umanjena sklonost direktnom okrivljavanju žrtve u

odnosu na indirektno, pri čemu je nezavisna varijabla negativna posljedica u scenariju (pljačka ili silovanje), a zavisna varijabla razina direktne i indirektno krivnje. Osim toga, pristranost ishoda izražena je kao umanjena sklonost okrivljavanju aktera u scenariju s neutralnim ishodom u odnosu na negativni, pri čemu je nezavisna varijabla ishod scenarija (negativan ili neutralan), a zavisna varijabla razina indirektno krivnje (u slučaju s neutralnom posljedicom nema mjera direktne krivnje jer nije došlo do zločina). Korelacije između mjera krivnje (indirektno i direktne), slično prethodnim istraživanjima (Felson i Palmore, 2018) variraju od 0.45 do 0.61.

U drugom koraku, kako bi se utvrdilo osuđuju li sudionici aktericu više kada njezino ponašanje ima negativan ishod u odnosu na neutralan sudionicima su prezentirane i preostale dvije vinjete, ali bez ikakvog ishoda za žrtvu. Dakle, ukoliko je sudionicima prvo dodijeljen scenarij sa studentskim tulumom i silovanjem, nakon toga su im prezentirane vinjete s ulaskom u auto i odlaskom u bar, ali bez negativnih ishoda. Nakon svakog od dva scenarija, sudionici su ponovno odgovarali na dvije čestice kojima se mjeri indirektno krivnje. U ovome slučaju nije se ispitivala direktno krivnja, s obzirom da akterica u tim scenarijima nije doživjela nikakav napad. Na Slici 1 grafički su prikazane vrste vinjeta u svih šest eksperimentalnih situacija, kao i mjere krivnje koje su uslijedile nakon njih.

Slika 1. Grafički prikaz svih šest eksperimentalnih situacija

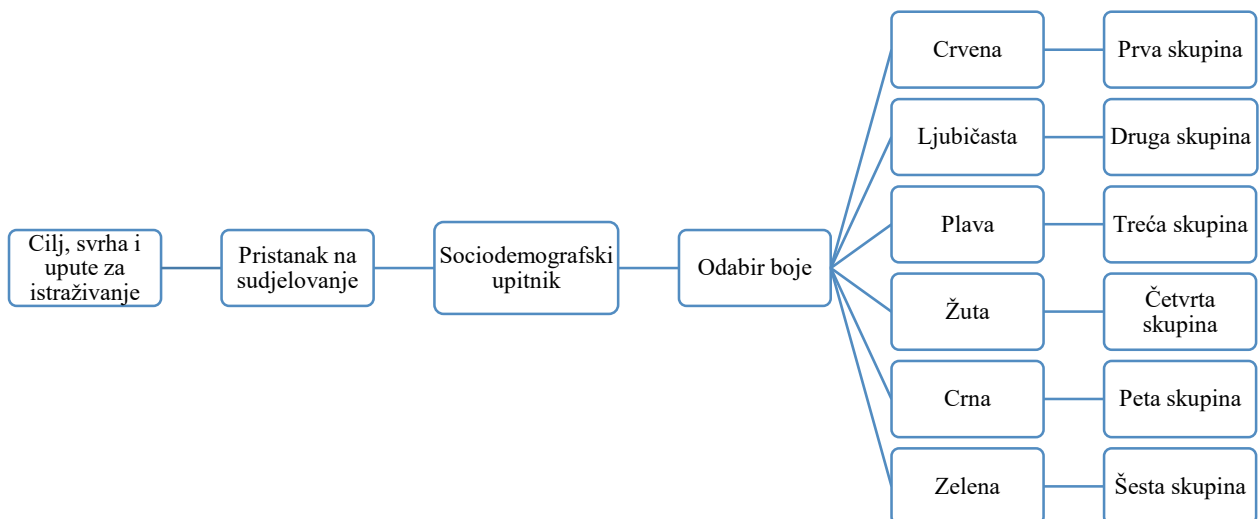
Napomena. D = mjera direktne krivnje („Iako se većina krivnje očigledno pripisuje napadaču, Tihana je ipak u određenoj mjeri i sama kriva za ishod“); I1 = prva mjera indirektno krivnje („Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju“); I2 = druga mjera indirektno krivnje („Koliko je Tihana bila neodgovorna?“)

Postupak

Nacrt istraživanja najprije je odobren od strane Ekspertne skupine Odsjeka za psihologiju i Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Osijeku. Nakon toga, napravljen je Google obrazac u kojemu su prije samog objašnjeni cilj i svrha istraživanja te je sudionicima dana uputa za sudjelovanje u istom. Navedeno je da će njihova anonimnost biti osigurana te da će se svi prikupljeni podaci koristiti samo za potrebe istraživanja. Nadalje, sudionicima je naglašeno da imaju pravo odustati od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku. Od njih se na prvoj stranici obrasca tražio pristanak bez kojega nisu mogli početi s ispunjavanjem i kojim se osiguralo da se slažu s time da se njihovi odgovori koriste za potrebe istraživanja, s obzirom da je sudjelovanje isključivo dobrovoljno.

Sudionici su raspoređeni u jednu od šest eksperimentalnih situacija na način da im je ponuđeno šest različitih boja među kojima su trebali odabrati onu koja im je najdraža. S obzirom na njihov odgovor, dodijeljena im je određena eksperimentalna situacija koja je uparena s tim odgovorom. Opis tijeka istraživanja prikazan je na Slici 2, dok su pojedine skupine detaljnije opisane na Slici 1..

Slika 2. Grafički prikaz tijeka istraživanja

Google obrazac s vinjetama i česticama dijelio se studentima koji pohađaju ciljane fakultete putem društvenih mreža kao što su Facebook i Instagram, nakon čega ih se zamolilo da prosljede obrazac svojim kolegama. Osim toga, obrazac se slao i izravno fakultetima čiji studenti pripadaju ciljanoj skupini s molbom da ga prosljede u studentske grupe. Ukupno

vrijeme potrebno za ispunjavanje obrasca bilo je približno 10 minuta. Ovim istraživanjem ispituje se osjetljiva tema, koja bi za neke sudionike mogla biti uznemirujuća, posebice ako su oni, ili netko od njihovih bližnjih bili žrtve zločina navedenih u vinjetama. S obzirom na to, na samom kraju obrasca navedeni su kontakti i opisi udruga kojima se mogu javiti za pomoć, savjete i podršku (npr. Udruga za podršku žrtvama i svjedocima, Centar za žrtve seksualnog nasilja ili Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela).

Rezultati

Za statističku analizu prikupljenih podataka korišten je SPSS programski paket. Prije same obrade podataka i testiranja postavljenih hipoteza, provedena je provjera preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka. Normalitet distribucija testiran je Kolmogorov-Smirnovljevim testom te je utvrđeno da se distribucije svih varijabli statistički značajno razlikuju od normalne ($p < .05$). No, samo jedan ekstremni rezultat može dovesti do toga da se distribucija značajno razlikuje od normalne (Howell, 2010). Stoga, Kline (2010) tvrdi da se distribucija i dalje može smatrati normalnom ako su zadovoljeni preduvjeti da su apsolutne vrijednosti indeksa asimetrije manje od 3, a indeksa spljoštenosti manje od 10.

U ovome istraživanju, navedeni preduvjeti su zadovoljeni, tj. apsolutne vrijednosti oba indeksa za sve varijable nalaze se unutar spomenutog raspona. Deskriptivni podaci za varijable u kojima je posljedica vinjete bila silovanje mogu se vidjeti u Tablici 2, a one u kojima je posljedica bila pljačka su u Tablici 3. Kako je indirektna krivnja mjerena dvama česticama u tablicama su prikazani podaci za obje.

Tablica 2. Deskriptivni podaci za varijable u kojima je posljedica vinjete bila silovanje, s obzirom na vrstu scenarija i vrstu krivnje

Scenarij	Krivnja	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Indeks asimetričnosti</i>	<i>Indeks spljoštenosti</i>
Auto	Direktna	50	1.86	0.81	0.51	-0.59
	Indirektna 1a	50	2.56	0.90	-0.03	-0.87
	Indirektna 1b	50	2.32	0.71	0.85	0.71
Tulum	Direktna	50	1.56	0.68	0.81	-0.43
	Indirektna 1a	50	2.92	0.88	-0.60	-0.13
	Indirektna 1b	50	2.68	0.77	0.06	-0.44
Stan	Direktna	77	1.68	0.82	0.97	0.08

Indirektna1a	77	2.56	1.03	-0.12	-1.12
Indirektna1b	77	2.38	0.84	0.27	-0.43

Napomena. Indirektna1a = „Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“; Indirektna1b = „Koliko je Tihana bila neodgovorna?“.

Tablica 3. Deskriptivni podaci za varijable u kojima je posljedica vinjete bila pljačka, s obzirom na vrstu scenarija i vrstu krivnje

Scenarij	Krivnja	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Indeks</i> <i>asimetričnosti</i>	<i>Indeks</i> <i>spljoštenosti</i>
Auto	Direktna	51	2.27	0.94	0.17	-0.87
	Indirektna1a	51	2.80	0.94	-0.50	-0.51
	Indirektna1b	51	2.43	0.73	0.41	-0.02
Tulum	Direktna	69	2.57	1.02	-0.14	-1.07
	Indirektna1a	69	3.20	0.90	-1.04	0.40
	Indirektna1b	69	2.91	0.74	0.14	-1.15
Stan	Direktna	50	1.92	0.97	0.73	-0.48
	Indirektna1a	50	2.48	1.20	-0.06	-1.55
	Indirektna1b	50	2.38	0.75	0.13	-0.18

Napomena. Indirektna1a = „Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“; Indirektna1b = „Koliko je Tihana bila neodgovorna?“.

S obzirom na to da se krivnja mjerila ljestvicom od četiri stupnja, iz Tablica 2 i 3 može se zaključiti da su sudionici u velikoj mjeri smatrali kako akterica (Tihana) zaslužuje biti okrivljena za ono što joj se dogodilo, bilo to silovanje ili pljačka. Što se tiče scenarija koji završavaju silovanjem (Tablica 2), prosječne razine direktne krivnje kreću se od 1.56 ($SD=0.68$) do 1.86 ($SD=0.81$), a indirektna krivnje od 2.32 ($SD=0.71$) do 2.92 ($SD=0.88$). Nadalje, gledajući scenarije koji završavaju pljačkom (Tablica 3), može se vidjeti da je raspon prosječne vrijednosti direktne krivnje od 1.92 ($SD=0.97$) do 2.57 ($SD=1.02$), a indirektna od 2.38 ($SD=0.75$) do 3.20 ($SD=0.90$).

Radi veće preglednosti, podaci za varijable u kojima vinjete nisu imale negativnih posljedica (neutralni ishodi) prikazani su u nastavku, odnosno u Tablici 4 i Tablici 5. Važno je podsjetiti da u slučaju s neutralnim posljedicama nije mjerena direktna krivnja s obzirom da akteri u pripadajućim scenarijima nisu žrtve zločina, stoga ti podaci izostaju u Tablici 4 i 5. S obzirom na to da je svaka eksperimentalna skupina uz jedan scenarij (auto, tulum, stan) s

negativnom posljedicom (silovanje ili pljačka) dobila i druga dva scenarija s neutralnim ishodom, uz dvije mjere indirektna krivnje u Tablici 4 nalaze se podaci prikupljeni u eksperimentalnim skupinama koje su u prvom od tri scenarija za posljedicu imale silovanje, a u Tablici 5 pljačku. Nadalje, obje mjere indirektna krivnje za svaki scenarij (auto, tulum, stan) mjerene su dva puta. Na primjer, vinjeta s neutralnom posljedicom koja podrazumijeva scenarij s autom pojavljuje se u skupini u kojoj je posljedica silovanje na tulumu, te u skupini kojoj je posljedica silovanje u stanu. Stoga, uz svaku oznaku indirektna krivnje u zagradi je napisana eksperimentalna skupina kojoj pripada.

Tablica 4. Deskriptivni podaci za varijable u kojima je posljedica vinjete bila neutralna, u eksperimentalnim skupinama koje su u prvom od tri scenarija za posljedicu imale silovanje, s obzirom na vrstu scenarija i vrstu krivnje.

Scenarij	Krivnja	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Indeks asimetričnosti</i>	<i>Indeks spljoštenosti</i>
Auto	Indirektna1 (druga skupina)	50	2.66	1.06	-0.12	-1.22
	Indirektna2 (druga skupina)	50	2.40	0.76	0.35	-0.06
	Indirektna1 (treća skupina)	77	2.64	0.97	-0.09	-0.97
	Indirektna2 (treća skupina)	77	2.36	0.84	0.44	-0.30
Tulum	Indirektna1 (prva skupina)	50	3.20	0.90	-0.93	0.07
	Indirektna2 (prva skupina)	50	3.04	0.78	-0.34	-0.54
	Indirektna1 (treća skupina)	77	3.26	0.83	-0.95	0.25
	Indirektna2 (treća skupina)	77	3.13	0.82	-0.40	-0.98
Stan	Indirektna1 (prva skupina)	50	2.30	1.02	0.21	-1.04
	Indirektna2 (prva skupina)	50	2.34	0.92	0.41	-0.54
	Indirektna1 (druga skupina)	50	2.68	1.02	-0.27	-0.99
	Indirektna2 (druga skupina)	50	2.56	1.05	-0.11	-1.16

Napomena. Indirektna1 = „Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“; Indirektna2 = „Koliko je Tihana bila neodgovorna?“.

Tablica 5. Deskriptivni podaci za varijable u kojima je posljedica vinjete bila neutralna, u eksperimentalnim skupinama koje su u prvom od tri scenarija za posljedicu imale pljačku, s obzirom na vrstu scenarija i vrstu krivnje.

Scenarij	Krivnja	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Indeks</i> <i>asimetričnosti</i>	<i>Indeks</i> <i>spljoštenosti</i>
Auto	Indirektna1(druga skupina)	69	2.88	0.88	-0.30	-0.73
	Indirektna2(druga skupina)	69	2.54	0.85	0.18	-0.59
	Indirektna1(treća skupina)	50	2.56	0.91	-0.02	-0.73
	Indirektna2(treća skupina)	50	2.26	0.90	0.50	-0.34
Tulum	Indirektna1(prva skupina)	51	2.98	0.99	-0.60	-0.68
	Indirektna2(prva skupina)	51	2.94	0.84	-0.10	-1.07
	Indirektna1(treća skupina)	50	3.04	1.03	-0.78	-0.52
	Indirektna2(treća skupina)	50	2.82	0.94	-0.08	-1.13
Stan	Indirektna1(prva skupina)	51	2.37	1.06	-0.07	-1.29
	Indirektna2(prva skupina)	51	2.33	0.89	0.17	-0.62
	Indirektna1(druga skupina)	69	2.61	0.97	-0.12	-0.94
	Indirektna2(druga skupina)	69	2.51	0.95	0.20	-0.88

Napomena. Indirektna1 = „Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“; Indirektna2 = „Koliko je Tihana bila neodgovorna?“.

Gledajući deskriptivne podatke u Tablicama 4 i 5, može se zaključiti da su sudionici akterici (Tihani) u sva tri scenarija (auto, tulum, stan) s neutralnim posljedicama dodjeljivali indirektnu krivnju u priličnoj mjeri. Drugim riječima, sudionici su smatrali da je akterica bila neodgovorna te da se nije trebala dovesti u takvu situaciju, iako nije navedeno da je doživjela negativno iskustvo. Među eksperimentalnim skupinama koje su u prvom od tri scenarija za posljedicu imale silovanje (Tablica 4) prosječne vrijednosti indirektna krivnje kreću se od 2.30 ($SD=1.02$) do 3.26 ($SD=0.83$). Što se tiče eksperimentalnih skupina koje su u prvom od tri scenarija za posljedicu imale pljačku (Tablica 5), prosječne vrijednosti indirektna krivnje kreću se od 2.26 ($SD=0.90$) do 3.04 ($SD=1.03$).

Felson i Palmore (2018) u svome istraživanju dobili su slične rezultate, pri čemu su se prosječne razine direktne krivnje kretale od 1.96 ($SD=0.89$) do 3.24 ($SD=0.68$), a indirektna krivnje od 2.01 ($SD=0.65$) do 3.25 ($SD=0.60$).

Kako bi se provjerila Hipoteza 1a, odnosno ispitalo postoji li pozitivna povezanost suosjećanja prema žrtvi (engl. *sympathy for victims*) s neizravnim osuđivanjem žrtve silovanja i pljačke korištena je ANOVA za ponovljena mjerenja. Pri tome, nezavisna varijabla bila je negativna posljedica u scenariju (silovanje i pljačka), a zavisna stupanj okrivljavanja žrtve. Unutar svih šest eksperimentalnih skupina uspoređena je mjera direktne krivnje s dvije mjere

indirektne krivnje. Na primjer, ako se u obzir uzme prva skupina, mjere direktne krivnje za scenarij s autom koji je rezultirao silovanjem uspoređene su s dvjema mjerama indirektne krivnje unutar iste skupine. U Tablici 6 navedeni su rezultati ANOVA-e za ponovljena mjerenja.

Tablica 6. Prikaz rezultata ANOVA-e za ponovljena mjerenja kojom su uspoređene mjere direktne krivnje s dvama mjerama indirektne krivnje u svih šest eksperimentalnih skupina

Posljedica	Scenarij	SS_{iz}	SS_{un}	F	η^2
Silovanje	Auto	2	98	14.758***	.231
	Tulum	2	98	62.507***	.561
	Stan	2	152	37.887***	.333
Pljačka	Auto	2	100	10.344***	.171
	Tulum	2	136	15.961***	.190
	Stan	2	98	11.378***	.188

Napomena. SS_{iz} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata između grupa, SS_{un} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata unutar grupa; η^2 = proporcija varijance odgovorna za veličinu učinka (mala veličina učinka = 0.09, srednja veličina učinka = 0.14, velika veličina učinka $\geq$ 0.22; izračunava se samo ukoliko je razlika statistički značajna);

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Kao što se može vidjeti u Tablici 6, utvrđena je statistički značajna razlika među trima mjerama krivnje u svakoj od šest eksperimentalnih skupina. Bonferronijevim post-hoc testom provjereno je među kojima od tri navedene skupine postoji razlika. U eksperimentalnoj skupini koja je za posljedicu u vinjeti imala silovanje, utvrđene su razlike između razine direktne krivnje i obje razine indirektne krivnje za sva tri scenarija, i to na način da su sudionici žrtvi pripisivali više indirektne nego direktne krivnje. Veličine učinaka su se kretale od srednjih do velikih. Što se tiče skupine u kojoj je ishod bila pljačka, postoje određene razlike s obzirom na scenarij. U skupini koja je imala scenarij s pljačkom u stanu, ponovno je utvrđena statistički značajna razlika između mjere direktne i obje mjere indirektne krivnje. Sudionici su žrtvu više okrivljavali indirektno nego direktno, odnosno sudionici su smatrali da se žrtva nije trebala dovesti u takvu situaciju ili da se ponijela neodgovorno. U skupini kod koje je vinjeta podrazumijevala pljačku u autu utvrđene su razlike između direktne i prve mjere indirektne krivnje („Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“) i to na način da su sudionici ponovno u manjoj mjeri žrtvu okrivljavali direktno. Osim toga, utvrđena je i razlika između

dviju mjera indirektno krivnje, pri čemu je prosječna vrijednost krivnje u ovoj skupini veća je za prvu mjeru indirektno krivnje u odnosu na drugu mjeru („Koliko je Tihana bila neodgovorna?“). Drugim riječima, sudionici su u većoj mjeri smatrali da se Tihana nije trebala dovesti u takvu situaciju, nego što su smatrali da je bila neodgovorna. U posljednjoj skupini u kojoj je ishod vinjete bila pljačka na tulumu dobivene su razlike među svim trima mjerama krivnje. Prosječna razina krivnje najveća je za prvu mjeru indirektno krivnje, zatim za drugu, te najmanja za direktnu krivnju (za sve podatke vrijedi $p < .01$). Dakle, sudionici su u najvećoj mjeri smatrali da se Tihana nije trebala dovesti u takvu situaciju, u manjoj mjeri da je bila neodgovorna te najmanje da je, pored počinitelja, i sama kriva za ono što joj se dogodilo. Veličine učinaka za utvrđene značajne razlike su bile srednje. Podaci o broju sudionika u pojedinim grupama te pripadajućim aritmetičkim sredinama i standardnim devijacijama mogu se pronaći u Tablicama 2, 3, 4 i 5. S obzirom da su sudionici u svim skupinama žrtvu u vinjeti više okrivljavali indirektno nego direktno, prva hipoteza je potvrđena.

Za testiranje Hipoteze 1b korištena je ANOVA za nezavisne uzorke. Iako se istovremeno uspoređuju samo po dvije skupine sudionika, nije se koristio t-test iz razloga što se s većim brojem t-testova u eksperimentu povećava vjerojatnost da će neki t-omjer slučajno biti statistički značajan (Field, 2013). Pretpostavka je da će sudionici zbog pristranosti ishoda više okrivljavati aktere u vinjetama onda kada scenarij ima negativan ishod u odnosu na neutralni. Dakle, trebalo je usporediti razine indirektno krivnje skupina u kojima je vinjeta imala negativan ishod s razinama indirektno krivnje skupina u kojima je ishod bio neutralan. Ove skupine podrazumijevaju sudionike u različitim eksperimentalnim situacijama. Pri tome je nezavisna varijabla bila ishod vinjete (negativan i neutralan), a zavisna varijabla razina krivnje. Važno je napomenuti da su korištene samo mjere indirektno krivnje jer se u vinjetama bez posljedice nije mjerila direktna krivnja. Rezultati se nalaze u Tablici 7.

Tablica 7. Prikaz rezultata ANOVA-e kojima su uspoređene obje mjere indirektno krivnje u scenarijima čiji je ishod bio negativan s onima u scenarijima čiji je ishod bio neutralan

Scenarij	Prva varijabla	Druga varijabla	SS_{iz}	SS_{un}	F	η^2
Auto	silovanje_indirektna1 pljačka_indirektna1	neutralno_indirektna1	1	175	0.269	—
			1	168	0.134	—
	silovanje_indirektna2 pljačka_indirektna2	neutralno_indirektna2	1	175	0.198	—
			1	168	0.006	—
Tulum	silovanje_indirektna1	neutralno_indirektna1	1	175	4.807*	.027

	pljačka_indirektna1		1	168	1.643	—
	silovanje_indirektna2		1	175	9.828**	.053
	pljačka_indirektna2	neutralno_indirektna2	1	161.07	0.064	—
Stan	silovanje_indirektna1		1	175	0.192	—
	pljačka_indirektna1	neutralno_indirektna1	1	79.54	0.022	—
	silovanje_indirektna2		1	173.11	0.283	—
	pljačka_indirektna2	neutralno_indirektna2	1	111.61	0.154	—

Napomena. Indirektna1 = „Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“; Indirektna2 = „Koliko je Tihana bila neodgovorna?“; ss_{iz} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata između grupa, ss_{un} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata unutar grupa; η^2 = proporcija varijance odgovorna za veličinu učinka (mala veličina učinka = 0.09, srednja veličina učinka = 0.14, velika veličina učinka $\geq$ 0.22; izračunava se samo ukoliko je razlika statistički značajna);

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Kao što se može vidjeti u Tablici 7, dobivene su samo dvije statistički značajne razlike, i to za scenarij *tulum* pri usporedbi razina krivnje vinjete čiji je ishod bio silovanje ($N = 50$) te vinjete čiji je ishod bio neutralan ($N = 127$). Naime, sudionici su više okrivljavali aktericu u scenariju koji je imao neutralan ishod u odnosu na žrtvu u scenariju čiji je ishod bio silovanje. Jednako vrijedi za obje mjere indirektna krivnje, odnosno, za prvu mjeru indirektna krivnje („Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.“) vrijedi $M_{silovanje} = 2.92$, $SD = 0.877$, $M_{neutralno} = 3.24$, $SD = 0.859$, a za drugu („Koliko je Tihana bila neodgovorna?“) $M_{silovanje} = 2.68$, $SD = 0.768$, $M_{neutralno} = 3.09$, $SD = 0.768$. Drugim riječima, sudionici su u većoj mjeri smatrali da se akterica nije trebala dovesti u takvu situaciju te da je bila neodgovorna u slučajevima kada nije doživjela negativne posljedice na tulumu, nego kada je na njemu bila silovana. Veličine učinaka za utvrđene značajne razlike su bile male. S obzirom na dobivene rezultate, hipoteza 1b se odbacuje.

Sljedeće dvije hipoteze odnose se na drugi problem istraživanja. Prema Hipotezi 2a očekivalo se da će sudionici iz pomagačkih struka zbog suosjećanja prema žrtvi pripisivati žrtvi više indirektna nego direktna krivnje u odnosu na sudionike koji pripadaju nepomagačkim strukama. Odnosno, trebalo je provjeriti postoji li utjecaj interakcije struke i suosjećanja prema žrtvi na okrivljavanje aktera u scenarijima. Složenom ANOVA-om za ponovljena mjerenja utvrđeno je da nema statistički značajne razlike u stupnju direktna i indirektna krivnje s obzirom na struku sudionika niti u jednoj od šest eksperimentalnih skupina. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 8.

Tablica 8. Prikaz rezultata složene ANOVA-e za ponovljena mjerenja kojom je testiran utjecaj interakcije struke (pomagačka i nepomagačka) i suosjećanja prema žrtvi na razinu okrivljavanja aktera u scenariju

Posljedica	Scenarij	SS_{iz}	SS_{un}	F	η^2
Silovanje	Auto	2	96	2.255	—
	Tulum	2	96	0.711	—
	Stan	2	150	0.107	—
Pljačka	Auto	2	98	0.140	—
	Tulum	2	134	0.883	—
	Stan	2	96	0.028	—

Napomena. SS_{iz} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata između grupa, SS_{un} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata unutar grupa; η^2 = proporcija varijance odgovorna za veličinu učinka (mala veličina učinka = 0.09, srednja veličina učinka = 0.14, velika veličina učinka $\geq$ 0.22; izračunava se samo ukoliko je razlika statistički značajna)

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Kao što se može vidjeti u Tablici 8, nije pronađena niti jedna statistički značajna razlika u razinama direktne i indirektna krivnje s obzirom na struku, te se stoga Hipoteza 2a odbacuje.

Naposljetku, za testiranje posljednje Hipoteze 2b prema kojoj se očekivalo da će sudionici iz nepomagačkih struka zbog pristranosti ishoda pripisivati više krivnje akterima onda kada njihovo ponašanje dovodi do negativnih ishoda, nego kada ono ima neutralan ishod u odnosu na sudionike koji pripadaju pomagačkim strukama. Složenom ANOVA-om za nezavisne uzorke uspoređene su prosječne vrijednosti indirektna krivnje u slučajevima u kojima je scenarij imao negativan ishod s onima u kojima je ishod bio neutralan, i to s obzirom na struku sudionika. Drugim riječima, testiran je utjecaj interakcije struke i pristranosti ishoda na razinu okrivljavanja aktera u scenariju. Rezultati su prikazani u Tablici 9.

Tablica 9. Prikaz rezultata složene ANOVA-e za nezavisne uzorke kojom je testirana interakcija struke (pomagačka i nepomagačka) i pristranosti ishoda na razinu okrivljavanja aktera u scenariju

Scenarij	Prva varijabla	Druga varijabla	SS_{iz}	SS_{un}	F	η^2
Auto	silovanje_indirektna1	neutralno_indirektna1	1	173	2.908	—

	pljačka_indirektna1		1	166	0.877	—
	silovanje_indirektna2	neutralno_indirektna2	1	173	0.015	—
	pljačka_indirektna2		1	166	1.838	—
Tulum	silovanje_indirektna1	neutralno_indirektna1	1	173	0.108	—
	pljačka_indirektna1		1	166	0.171	—
	silovanje_indirektna2	neutralno_indirektna2	1	173	0.006	—
	pljačka_indirektna2		1	166	0.369	—
Stan	silovanje_indirektna1	neutralno_indirektna1	1	173	0.250	—
	pljačka_indirektna1		1	166	4.178*	.025
	silovanje_indirektna2	neutralno_indirektna2	1	173	0.641	—
	pljačka_indirektna2		1	166	3.371	—

Napomena. ss_{iz} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata između grupa, ss_{un} = stupnjevi slobode koji su povezani sa zbrojem kvadrata unutar grupa; η^2 = proporcija varijance odgovorna za veličinu učinka (mala veličina učinka = 0.09, srednja veličina učinka = 0.14, velika veličina učinka $\geq$ 0.22; izračunava se samo ukoliko je razlika statistički značajna)

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Kao što se može vidjeti u Tablici 9, samo se jedna razlika pokazala statistički značajnom. Konkretno, sudionici čija struka je pomagačka više su okrivljavali aktera u scenariju s neutralnim ishodom ($N = 34$, $M = 2.76$, $SD = 0.987$) u odnosu na aktera u scenariju koji završava pljačkom u stanu ($N = 27$, $M = 2.30$, $SD = 1.171$), dok su sudionici čija je struka nepomažuća više okrivljavali aktere u scenariju s pljačkom u stanu ($N = 23$, $M = 2.70$, $SD = 1.222$), nego u scenariju s neutralnim ishodom ($N = 86$, $M = 2.41$, $SD = 1.010$). S obzirom na to da je ovo jedina statistički značajna razlika, i ova hipoteza se odbacuje.

Zaključno, od ukupno četiri postavljene hipoteze naposljetku je potvrđena samo Hipoteza 1a koja je glasila da će sudionici žrtvi pripisati više indirektno nego direktne krivnje zbog suosjećanja prema njoj. Suprotno očekivanjima, nije potvrđena povezanost pristranosti ishoda s okrivljavanjem žrtava u ovome istraživanju, kao niti pretpostavka da će pomagači pripisivati više indirektno nego direktne krivnje u odnosu na sudionike iz nepomažućih struka. Slično tome, nije potvrđena ni hipoteza da će pomagači u većoj mjeri u odnosu na nepomažuću žrtvu okrivljavati u situacijama s negativnim ishodom u odnosu na neutralni (pristranost ishoda).

S obzirom na to da bi spol mogao imati utjecaj na rezultate, naknadno su testirane razlike u razinama krivnje između sudionika muškog i ženskog spola. Rezultati se neće posebno

prikazivati u tablicama jer efekt spola nije bio od glavnog interesa u ovome istraživanju, nego će se samo navesti najvažniji rezultati. Kako bi se ispitale navedene razlike provedena je ANOVA pri čemu je nezavisna varijabla bila spol, a zavisna razina krivnje dodijeljena akteru u svakom od scenarija. Utvrđene su samo tri statistički značajne razlike u razinama krivnje s obzirom na spol sudionika pri usporedbi svih mjera direktne i indirektna krivnje u svih šest eksperimentalnih skupina. Prva od njih je druga mjera indirektna krivnje („*Koliko je Tihana bila neodgovorna?*“) u scenariju koji ima neutralnu posljedicu na tulumu ($F(1,48)=5.302$, $p<.05$) u prvoj eksperimentalnoj skupini, pri čemu su sudionici muškog spola aktericu okrivljavali u većoj mjeri ($M=3.30$, $SD=0.703$) u odnosu na sudionice ($M=2.81$, $SD=0.786$). Sljedeća razlika u spolu utvrđena je u petoj eksperimentalnoj skupini, i to za prvu mjeru indirektna krivnje („*Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.*“) u scenariju koji završava pljačkom na tulumu ($F(1,67)=4.401$, $p<.05$), pri čemu su sudionici muškog spola aktericu okrivljavali u većoj mjeri ($M=3.64$, $SD=0.497$) u odnosu na sudionice ($M=3.09$, $SD=0.948$). Posljednja razlika pronađena je u šestoj skupini, za drugu mjeru indirektna krivnje („*Koliko je Tihana bila neodgovorna?*“) u scenariju koji završava pljačkom u stanu ($F(1,48)=6.457$, $p<.05$), pri čemu su ponovno sudionici muškog spola aktericu okrivljavali više ($M=2.72$, $SD=0.752$) u odnosu na sudionice ($M=2.19$, $SD=0.693$). S obzirom da su pronađene samo tri statistički značajne razlike u razinama krivnje s obzirom na spol, pretpostavlja se da varijabla spol nije značajno utjecala na rezultate dobivene u ovome istraživanju.

Rasprava

Stigmatiziranje žrtava jedan je od ključnih čimbenika koji onemogućavaju njihov oporavak te je razlog zašto žrtve često ne prijave zločin (Vuletić i Šprem, 2019). Važno je istražiti razloge zbog kojih se krivnja prebacuje na žrtve umjesto na počinitelje kako bi se žrtve moglo osloboditi stigme. Upravo zbog toga cilj ovoga istraživanja bio je ispitati pristranosti koje djeluju pri okrivljavanju žrtava te razlike u sklonosti ovim pristranostima s obzirom na struku sudionika koje su podijeljene na pomagačke i nepomagačke. Uspoređivanje stupnja okrivljavanja žrtava za ponašanja s različitim posljedicama rijetka su u literaturi, a usporedbe su važne jer omogućuju proučavanje i razlikovanje pristranosti koje se pojavljuju kod okrivljavanja žrtava različitih zločina (Felson i Palmore, 2018). U ovome istraživanju ispitivale su se dvije pristranosti, a to su suosjećanje prema žrtvi i pristranost ishoda.

Suosjećanje podrazumijeva sposobnost razumijevanja tuđih kognitivnih i emocionalnih stanja. Ljudi koji imaju više suosjećanja prema drugima skloniji su uključivanju u prosocijalna ponašanja u odnosu na ljude s manje suosjećanja. Kada se ovi zaključci stave u kontekst

okrivljavanja žrtava, može se pretpostaviti da će osobe koje suosjećaju sa žrtvom biti manje sklone okrivljavati ih u odnosu na osobe koje ne suosjećaju s njima (Ferrão i Gonçalves, 2015). Osim toga, utvrđeno je da su osobe s niskom razinom suosjećanja prema žrtvama sklonije uzimati u obzir karakteristike žrtve i njena ponašanja kako bi donijeli odluku o tome koga će okriviti za počinjeni zločin (Deitz, Littman i Bentley, 1984).

Prva hipoteza glasila je da će sudionici zbog suosjećanja žrtvi pripisivati više indirektno nego direktne krivnje. Što se tiče vinjeta kojima je posljedica bila silovanje, analizom je utvrđeno da su sudionici žrtvu manje okrivljavali direktno, nego indirektno. Drugim riječima, sudionici su u manjoj mjeri smatrali da je žrtva, osim počinitelja, i sama kriva za ono što joj se dogodilo, a u većoj mjeri da je bila neodgovorna ili se nije trebala dovesti u takvu situaciju. Navedeno vrijedi za sva tri scenarija (auto, tulum, stan). No, za vinjete koje su završavale pljačkom utvrđene su određene razlike s obzirom na scenarij. Naime, uzimajući u obzir scenarij u kojemu se pljačka dogodi u stanu, dobiven je isti rezultat kao i za tri scenarija koja završavaju pljačkom, tj. sudionici su aktericu (Tihana) okrivljavali više indirektno nego direktno. Nadalje, u skupini koja je dobila scenarij s pljačkom u autu utvrđena je razlika između direktne i prve mjere indirektno krivnje, te između prve i druge mjere indirektno krivnje. Pri tome su sudionici najveći rezultat imali na prvoj mjeri indirektno krivnje. Drugim riječima, sudionici su u najvećoj mjeri smatrali da se akterica (Tihana) nije trebala dovesti u takvu situaciju, a u manjoj mjeri da je bila neodgovorna ili kriva za ono što joj se dogodilo. U trećem scenariju, u kojemu se pljačka dogodila na tulumu, dobivene su statistički značajne razlike između sve tri mjere krivnje, pri čemu su sudionici najmanji rezultat imali na mjeri direktne krivnje, zatim drugoj mjeri indirektno krivnje („*Koliko je Tihana bila neodgovorna?*“) te najveći rezultat na prvoj mjeri indirektno krivnje („*Tihana se nije trebala dovesti u takvu situaciju.*“). Drugim riječima, sudionici su u najmanjoj mjeri smatrali da je Tihana bila kriva za ono što joj se dogodilo, zatim da je bila neodgovorna, te su u najvećoj mjeri smatrali da se nije trebala dovesti u takvu situaciju. Ovi rezultati slični su onima dobivenim u prethodnim istraživanjima. Naime, Felson i Palmore (2018) u svome istraživanju također su utvrdili da sudionici žrtve silovanja i pljačke više okrivljavaju indirektno nego direktno. S obzirom na sve navedeno, donosi se zaključak da je suosjećanje prema žrtvi pozitivno povezano s indirektnim okrivljavanjem žrtava te je time prva hipoteza potvrđena. Grubb i Harrower (2009) utvrdile su da se povećavanjem sličnosti između opažača i žrtve povećava suosjećanje prema žrtvi od strane opažača. Imajući na umu da su žrtve silovanja uglavnom žene, a već je spomenuto da žene uglavnom više suosjećaju sa žrtvama (McClelland i sur., 1976; prema Bušljeta, 2018) te da je postotak sudionika ženskog spola bio veći od sudionika muškog spola, nije neobično da su dobiveni ovakvi rezultati.

Hipoteza 1b ispitala je postoji li pozitivna povezanost pristranosti ishoda s okrivljavanjem aktera u scenariju. Pristranost ishoda podrazumijeva uvjerenje da se neki događaj mogao predvidjeti, ali tek onda kada se sazna ishod istog događaja. Drugim riječima, ukoliko znamo da je neka osoba odlučila otići na studentski tulum gdje je naposljetku silovana uvjereni smo da se silovanje moglo predvidjeti i da je osoba trebala biti pažljivija (Roese i Vohs, 2012). Ova pristranost djeluje na način da osobe pažnju usmjeravaju na ishod nekog događaja i svoje zaključke donose s obzirom na njega te imaju običaj pogrešno pamtit detalje samog događaja, kao i njegov tijek. S druge strane, kada neki događaj nema negativan ishod, vjerodostojnije se pamte informacije o njemu (Carli, 1999). Prema tome, pretpostavka je da će osobe zbog djelovanja ove pristranosti više okrivljavati žrtvu nekog zločina zbog uvjerenja da je žrtva sama trebala predvidjeti što će joj se dogoditi. U ovome istraživanju pristranost ishoda analizirana je usporedbom razina krivnje koju su sudionici pripisivali akterima u scenarijima s negativnim ishodom (pljačka ili silovanje) s onima bez negativnog ishoda. Dakle, pretpostavka je da će sudionici zbog pristranosti ishoda više okrivljavati aktere u scenarijima koji imaju negativan ishod. Pri tome su utvrđene samo dvije statistički značajne razlike među razinama krivnje, i to u usporedbi dvaju mjera indirektna krivnje scenarija bez negativnih posljedica na tulumu sa scenarijem koji završava silovanjem na tulumu. Naime, za ovaj scenarij utvrđeno je da su sudionici više okrivljavali aktera u vinjeti koja nije završavala silovanjem nego u onoj koja jest. Pristranost ishoda nije utjecala na okrivljavanje žrtvi na predviđeni način te je hipoteza odbačena. Ovi rezultati su u suprotnosti onima koje su dobili Felson i Palmore (2018) u čijem su istraživanju utvrđene statistički značajne razlike za ukupno pet scenarija, i to na način da su sudionici više okrivljavali aktere u situacijama koje završavaju negativno. S obzirom na to da su u ovome istraživanju korištene iste vinjete, postavlja se pitanje zašto su dobiveni rezultati različiti. Odgovor bi se stoga mogao kriti u uzorku. Postoji mnogo individualnih karakteristika za koje je utvrđena povezanost s ovom pristranosti, a neke od njih su nesposobnost toleriranja dvoznačnosti, potreba za predvidljivošću, želja za socijalnom poželjnošću, ovisnost o polju, način obrade informacija itd. (Musch, 2003). Moguće je da se studenti iz dva uzorka značajno razlikuju u navedenim karakteristikama. No, podaci o sudionicima u ovome istraživanju podrazumijevaju spol, dob, struku te godinu studija iz čega je teško donijeti zaključak o tome zašto postoji razlika u rezultatima. U istraživanju koje su proveli Felson i Palmore (2018) najveći udio uzorka činili su studenti kriminalistike (67.5%). S druge strane, u istraživanju koje se opisuje u ovome radu sudjelovali su osječki studenti različitih fakulteta te stoga uzorak podrazumijeva raznolike pomagačke i nepomagačke struke. Dakle, moguće je da studenti kriminalistike imaju određene karakteristike ili posjeduju specifična znanja zbog kojih su

skloniji pristranosti ishoda. No, do sada još nisu provedena istraživanja kojima se detaljnije ispitivalo djelovanje pristranosti ishoda na takvom uzorku. Jedini dostupni podaci u literaturi su oni o prihvaćanju mitova o silovanju kod policijskih službenika i studenata kriminalistike/kriminologije. Tako su Kim i Santiago (2019) proveli istraživanje na 414 studenata kriminologije i kaznenog prava te utvrdili da sudionici u velikoj mjeri prihvaćaju mitove o silovanju. No, nisu se ispitivali stavovi o žrtvama drugih zločina, niti je poznato kakva je povezanost između prihvaćanja mitova o silovanju i pristranosti ishoda. Ukoliko je povezanost pozitivna, to bi značilo da studenti kriminalistike koji prihvaćaju mitove o silovanju imaju sklonost pristranosti ishoda pri okrivljavanju žrtava silovanja. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se razjasnio ovaj odnos.

Drugi problem ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje interakcije struke sudionika i navedenih pristranosti pri okrivljavanju žrtava. Naime, meta-analizom koju su proveli Suarez i Gadalla (2010) utvrđeno je da sudionici nižeg stupnja obrazovanja više okrivljavaju žrtve silovanja u odnosu na sudionike višeg stupnja obrazovanja. Pretpostavka je da je razlog taj što se studenti na fakultetima više educiraju o temama kao što su silovanje, i druge vrste agresija te su stoga više senzibilizirani u odnosu sa žrtvama različitih vrsta zločina. Osim stupnja obrazovanja, utvrđeno je da postoje i određene razlike s obzirom na struku sudionika i to na način da sudionici koji pripadaju pomagačkim strukama imaju više razumijevanja za žrtve jer su tijekom svog obrazovanja više učili o tome kroz što one prolaze i kako im se treba pomoći u odnosu na sudionike koji pripadaju nepomagačkim strukama (Kraljević, 2013). Prema tome, sljedeća hipoteza bila je da će sudionici iz pomagačkih struka pripisivati žrtvama više indirektno nego direktne krivnje u odnosu na sudionike iz nepomagačkih struka, zbog djelovanja suosjećanja prema žrtvi. No, suprotno očekivanjima, nije utvrđena statistički značajna razlika u načinu na koji su žrtve silovanja i pljačke okrivljavali pomagači i nepomagači, i to niti u jednom od tri scenarija.

Posljednja hipoteza (Hipoteza 2b) bila je da će sudionici iz nepomagačkih struka pripisati akterima više krivnje u slučajevima kada scenarij završava negativnom posljedicom nego onda kada je posljedica neutralna u odnosu na pomagače, i to zbog djelovanja pristranosti ishoda. Od svih usporedbi, samo jedna je bila statistički značajna. Naime, pomagači su više okrivljavali aktera u scenariju koji je imao neutralan ishod u odnosu na aktera u scenariju s pljačkom u stanu, dok je kod nepomagača utvrđen suprotan efekt. Oni su više okrivljavali aktere u scenariju s pljačkom u stanu nego u scenariju koji nije imao negativan ishod. Prema tome, i posljednja hipoteza je također odbačena. Dakle, u ovome istraživanju nisu pronađene razlike između pomagačkih i nepomagačkih struka s obzirom na pristranosti u okrivljavanju žrtava.

Ovaj rezultat je zanimljiv, ali ne i neočekivan s obzirom na to da su slični rezultati već dobiveni u nekim prethodnim istraživanjima (Gilmartin-Zena, 1983; prema Van der Bruggen i Grubb, 2014; Idisis, Ben-David i Ben-Nachum, 2007). No, postavlja se pitanje zašto je to tako. Kao jedno od mogućih objašnjenja za to ističe se spol, jedna od ključnih varijabli koje utječu na okrivljavanje žrtvi. Sudionici muškog spola skloniji su okrivljavati žrtve silovanja u odnosu na sudionike ženskog spola (Hayes, Abbott i Cook, 2016). Međutim, kao što je ranije navedeno, naknadnom analizom utvrđene su samo tri statistički značajne razlike s obzirom na spol te se pretpostavlja da nisu mogle utjecati na dobivene rezultate. S druge strane, Bušljeta (2017) je u svome istraživanju o prihvaćanju mitova o silovanju pomažućih struka utvrdila da se stupanj okrivljavanja žrtve silovanja razlikuje s obzirom na fakultet na kojemu sudionici studiraju. Prema tome, moguće su određene razlike unutar skupine pomagača, prema čemu su stavovi studenata pomagača s određenih fakulteta sličniji stavovima nekih studenata nepomagača, nego drugih pomagača. U njenome istraživanju studenti psihologije bili su najmanje skloni okrivljavati žrtvu, dok su skloniji tomu bili studenti sa Zdravstvenog sveučilišta u Zagrebu. Kao razlog navodi se razlika u kolegijima koje studenti pomagači slušaju na fakultetima, pri čemu bi studenti psihologije mogli biti najviše senzibilizirani za ovu temu, u odnosu na druge fakultete na kojima se tema silovanja možda ne obrađuje na dubljoj razini. Nadalje, postoji vjerojatnost da su osječki studenti pomagačkih i nepomagačkih struka jednostavno izjednačeni prema stavovima o žrtvama te zbog toga nije utvrđena razlika. Naime, u javnosti se, posebice zadnjih nekoliko godina, sve više priča o temama o kojima se ranije šutjelo. Najčešće je to putem javnih kampanja o seksualnom nasilju, kojima se žrtvama daje podrška, a šira javnost educira o samom nasilju, posljedicama koje trpi žrtva te stigmi koja nastaje njihovim okrivljavanjem (Mamula, 2011). Osim kampanja i udruga usmjerenih na pomoć žrtvama seksualnog nasilja, postoje i kampanje usmjerene na pomoć i pružanje podrške žrtvama drugih zločina, kao što je, npr. Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela koja ima za cilj osvještavanje javnosti o pravima žrtava te informiranje o načinima na koje im se može pomoći (Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske, 2022). Moguće je da su ovakve kampanje utjecale na stavove mladih o žrtvama i počiniteljima zločina te stoga nije pronađena razlika između dviju skupine studenata u ovome istraživanju.

Zaključno, ovo istraživanje se provelo kako bi se ispitao utjecaj pristranosti koje djeluju pri okrivljavanju žrtvi silovanja. Od četiri postavljene hipoteze, ovim istraživanjem potvrđena je samo jedna, i to ona kojom se pretpostavljalo da će veća razina suosjećanja prema žrtvi rezultirati manjim okrivljavanjem žrtvi silovanja, ali i drugih zločina kao što je pljačka. Međutim, sudionici su ipak više suosjećali sa žrtvama silovanja s obzirom na to da su ih manje

okrivljavali u odnosu na žrtve pljačke. Pristranost ishoda nije se pokazala značajnom varijablom u predviđanju stupnja okrivljavanja žrtvi silovanja i pljačke. Osim toga, nije utvrđena razlika između pomagačkih i nepomagačkih struka u okrivljavanju žrtvi oba zločina. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se utvrdio stvarni smjer utjecaja pristranosti ishoda, te kategorizacija studenata s obzirom na studij koji pohađaju kako bi se utvrdio utjecaj obrazovanja o žrtvama silovanja na njihovo okrivljavanje.

Vrijednost istraživanja

Važno je istaknuti određene pozitivne strane provedenog istraživanja. Najprije, njime se ispituje društveno relevantna tema te bi rezultati mogli biti korisni za osvještavanje ljudi o karakteristikama povezanim s okrivljavanjem žrtava silovanja i drugih zločina te na taj način dovesti do smanjenog okrivljavanja i stigmatiziranja žrtava. Osim toga, trebalo bi naglasiti važnost korištenja vinjeta u ovakvom istraživanju. Naime, istraživanje reakcija prema žrtvama zločina poseže za sobom mnogo metodoloških problema. Osnovni problem je taj da se zbog očitih etičkih razloga ovakve situacije ne mogu eksperimentalno konstruirati, manipulirati i kontrolirati, te da sudionici ne mogu biti nasumično dodijeljeni u eksperimentalne ili kontrolne skupine. Zbog ovog razloga većina istraživanja ove vrste oslanja se na retrospektivne istrage stvarnih slučajeva. Iako takva istraživanja imaju visoku vanjsku/ekološku valjanost, ona unutarnja je upitna te je rezultate teško generalizirati. Zbog ovakvih poteškoća, u mnogim istraživanjima aspekata viktimizacije kao jednom od najboljih metoda pokazalo se korištenje vinjeta. Pisane vinjete su etički prihvatljiv način izlaganja sudionika situacijama koje je inače teško reproducirati u stvarnosti (Sleed, Durrheim, Kriel, Solomon, i Baxter, 2002). Metoda vinjeta smatra se pouzdanijim i realističnijim od korištenja upitnika bez ikakvog podražaja te predstavlja manje osoban i manje prijeteći način istraživanja osjetljivih tema. Njihovo korištenje omogućuje detaljniju analizu čimbenika koji utječu na stavove o žrtvama (Ward, 1995; Van der Bruggen i Grubb, 2014). Upravo iz tih razloga korištene su u ovome istraživanju. Kao još jedna važnost istraživanja ističe se usporedba okrivljavanja žrtvi silovanja sa žrtvama drugih zločina, u ovome slučaju pljačke. Istraživanja u kojima se ispituje okrivljavanje žrtava za ponašanja s različitim posljedicama rijetka su u literaturi. Usporedbe su važne jer omogućuju ispitivanje uloge pristranosti koje su specifične za silovanje, i drugih općih pristranosti. Na primjer, suosjećanje prema žrtvi, kao jedna od tih pristranosti, trebala bi rezultirati smanjenim okrivljavanjem žrtava bilo kojeg zločina (Felson i Palmore, 2018).

Ograničenja provedenog istraživanja

Iako je ovo istraživanje jedno od prvih u Hrvatskoj koje se fokusira na ispitivanju djelovanja pristranosti pri okrivljavanju žrtava zločina, važno je napomenuti i neka od njegovih ograničenja. Prvi nedostatak predstavlja činjenica da se istraživanje zbog pandemije COVID-19 provodilo isključivo putem Interneta te nije postojala kontrola pri uzorkovanju. Naime, nemoguće je znati tko je sve točno sudjelovao, jesu li u istraživanju sudjelovale i osobe koje nisu bile prikladne za željeni uzorak, jesu li neki sudionici više puta sudjelovali u eksperimentu, jesu li se neki pomagači smjestili u skupinu nepomagača i obratno, itd.. Nemoguće je znati jesu li svi sudionici za vrijeme istraživanja zaista bili studenti, kao ni jesu li bili studenti iz Osijeka. Zbog navedenoga je reprezentativnost obuhvaćenog uzorka upitna. Ono što dodatno utječe na reprezentativnost uzorka te mogućnost generalizacije podataka je činjenice da omjer pomagača/nepomagača, te omjer spolova nisu bili podjednaki. No, kao što je ranije navedeno, dodatnom analizom utvrđene su samo tri statistički značajna razlika među sudionicima i sudionicama u razinama krivnje. Osim toga, ograničavajuća je i činjenica da se u ovome istraživanju provodio kvazi-eksperiment koji sam po sebi ima određene nedostatke naspram pravog eksperimenta, na način da je zbog nepostojanja kontrolne skupine i nemogućnosti manipulacije jedne od nezavisnih varijabli (struka) upitno donošenje zaključaka o uzročno-posljedičnim vezama. Iako su se sudionici odabirom boje smještali u različite eksperimentalne skupine, čime se pokušala ostvariti raspoređivanje po slučaju, ipak je bila nužna određena intervencija. Naime, s obzirom na zahtjev da u svakoj skupini bude minimalno 50 sudionika, neke boje morale su se naknadno ukloniti kao mogućnost odabira jer je većina sudionika odabirala njih te su druge skupine imale iznimno mali broj sudionika. S obzirom na to, unutarinja valjanost je ugrožena, kao i donošenje zaključaka o utjecaju nezavisnih varijabli na zavisnu (Milas, 2005). Radi postizanja što veće homogenosti sudionika i kontrole vanjskih varijabli, zahtjev za sudjelovanje u istraživanju bio je da svi sudionici moraju biti osječki studenti. No, uz već ograničenu mogućnost generalizacije zbog prethodno navedenih razloga, važno je istaknuti da se rezultati mogu generalizirati samo na studente u Osijeku. Moguće je da bi se drugačiji podaci dobili kada bi se u istraživanje uvrstili i studenti s drugih sveučilišta u Hrvatskoj. Sljedeći nedostatak mogao bi biti nemogućnost kontrole nad time koji sve fakulteti su bili uključeni u istraživanje, s obzirom da je poznat samo omjer pomagačkih i nepomagačkih struka. Kao što je ranije spomenuto, ovaj podatak mogao bi biti važan za bolje razumijevanje dobivenih rezultata s obzirom da se i studenti pomagačkih struka razlikuju među sobom s obzirom na fakultet koji pohađaju. Jednako tako, postoji mogućnost da je udio studenata s jednog fakulteta bio iznimno malen, a udio studenata s nekog drugog fakulteta iznimno visok,

što ponovno utječe na rezultate i na mogućnost generalizacije istih. U budućim istraživanjima trebalo bi se usmjeriti na to kakvo je znanje sudionika o žrtvama silovanja i drugih zločina, a ne na to kojoj struci pripadaju. Iako je pretpostavka u ovome istraživanju bila da pomagači imaju više znanja o žrtvama u odnosu na nepomagače, moguće je da je stvarnost potpuno drugačija. Još jedan problem ovoga istraživanja mogao bi biti i iskrivljavanje odgovora sudionika kako bi bili socijalno prihvatljivi, s obzirom na to da se davanje socijalno poželjnih odgovora često javlja, a posebice u istraživanjima ovakvih osjetljivih tema. Ovakvo iskrivljavanje predstavlja problem za konstruktivnu valjanost istraživanja. Nadalje, Felson i Palmore (2018) i sami ističu neke od nedostataka vlastitog istraživanja. Kao jedno od najznačajnijih ističe se pretpostavka o tome da se suosjećanje prema žrtvi manifestira kao smanjena sklonost direktnog okrivljavanja u odnosu na indirektno. S obzirom na to da se gotovo uvijek do sada suosjećanje prema žrtvi definiralo kao smanjena sklonost okrivljavanju žrtve općenito, nije jasno mjeri li se u ovome istraživanju uistinu suosjećanje prema žrtvi ili neka druga varijabla.

Praktične implikacije i prijedlozi za buduća istraživanja

Žrtva trpi dugoročne posljedice nakon doživljenog zločina, a oporavak može trajati godinama, ponekad i cijeli život. Unatoč tome, često se događa da počinitelj nije jedini krivac u očima javnosti, nego krivnju mora snositi i sama žrtva. Ovim istraživanjem nastojalo se proučiti nedovoljno istražene razloge zbog kojih dolazi do ovakvog okrivljavanja, kako bi se ono u budućnosti moglo barem umanjiti, ako ne i spriječiti u potpunosti. Kada bi se ljudima osvijestilo što je u podlozi takvog razmišljanja i ponašanja, možda bi pronašli način da krenu u suprotnom smjeru. Ovim istraživanjem utvrđeno je da je suosjećanje prema žrtvi povezano sa smanjenim direktnim okrivljavanjem žrtve. Već je ranije spomenuto da radionice za prevenciju silovanja temeljene na povećavanju suosjećanja prema žrtvama silovanja dovode do smanjene prihvaćenosti mitova o silovanju (Lee, 1987; prema O'Donohue, Yeater i Fanetti, 2003). Prema tome, rad na povećavanju suosjećanja mogao bi imati brojne pozitivne učinke kao što je smanjeno okrivljavanje žrtava svih zločina. Ova saznanja mogla bi se uključiti u obrazovanje u srednjim školama i fakultetima, ali i u terapijskom radu s kriminalcima i seksualnim prijestupnicima. Osim suosjećanja, ispitivana je i pristranost ishoda kao jedna od nedovoljno istraženih varijabli koje bi mogle utjecati na povećano okrivljavanje žrtvi. No, povezanost nije utvrđena u ovome istraživanju te je jedan od mogućih razloga za to dublja obrada informacija kod emocionalno obojenih događaja (Guilbault, Bryant, Brockway i Posavac, 2004). Dakle, možda pristranost ishoda nema utjecaj na okrivljavanje žrtava, a moguće je da je utjecaj

suprotan od očekivanog s obzirom na to da su sudionici više okrivljavali aktera u scenariju s tulumom koji je imao neutralan ishod, nego u slučaju koji je završio silovanjem. Kako bi se to ispitalo, potrebna su daljnja istraživanja. Značajnima se nisu pokazale ni razlike između razina krivnje sudionika pomagačkih i nepomagačkih struka. Mogući razlozi za to su mnogobrojni, a neki od njih već su prethodno razjašnjeni. Ovakva saznanja predstavljaju smjernice za buduća istraživanja na ovu temu. Naime, postoji vjerojatnost da obrazovanje ipak ima važnu ulogu u smanjenju okrivljavanja žrtvi, ali se ono razlikuje s obzirom na fakultete na kojemu sudionici studiraju. Kako bi se ispravili neki od nedostataka ovoga istraživanja, u budućim istraživanjima ove teme nužno je detaljnije ispitati karakteristike sudionika i povezanost s ispitanim pristranostima s obzirom na to da bi one mogle utjecati na rezultate. Neke od tih karakteristika su ovisnost o polju, način obrade informacija, želja za socijalnom poželjnosti, kognitivni kapacitet itd. (Musch i Wagner, 2007). Osim toga, važno je paziti da omjer spola bude podjednak, kao i omjer sudionika koji pripadaju pomagačkim i nepomagačkim strukama jer bi svako veće odstupanje moglo utjecati na rezultate. Na primjer, žene su manje sklone okrivljavanju žrtava u odnosu na muškarce, a pomagači su također manje skloni okrivljavanju u odnosu na nepomagače. Prema tome, veliki broj pomagača ženskog spola u uzorku mogao bi značajno iskriviti rezultate. Unatoč ovom nedostatku, u pomagačkim strukama je veći broj žena. Nadalje, potrebno je obratiti pažnju na konkretne struke kojima pripadaju sudionici. Naime, neki nepomagači imaju jednak stupanj obrazovanja kao i pomagači, a neki od njih imaju niži. Ukoliko je stupanj obrazovanja uistinu povezan s okrivljavanjem žrtava, neki nepomagači mogli bi biti sličniji pomagačima, nego drugim nepomagačima što također može utjecati na rezultate. Jednako vrijedi i za skupinu pomagača. Bušljeta (2017) u svome radu napominje da postoje razlike unutar skupine pomagača u okrivljavanju žrtava i to s obzirom na fakultet koji pohađaju.

Literatura

- Ajduković, M. i Ajduković, D. (1996). *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Anderson, I., Beattie, G. i Spencer, C. (2001). Can blaming victims of rape be logical? Attribution theory and discourse analytic perspectives. *Human Relations*, 54(4), 445 – 467.
- Bieneck, S. i Krahe, B. (2011). Blaming the Victim and Exonerating the Perpetrator in Cases of Rape and Robbery: Is There a Double Standard? *Journal of Interpersonal Violence*, 26(9), 1785 – 1797.
- Bušljeta, K. (2017). „Sama je to tražila.“ : Pripisuju li studenti pomažućih profesija krivnju žrtvi silovanja? (Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu), Pravni fakultet.
- Calvillo, D. P. (2014). Individual Differences in Susceptibility to Misinformation Effects and Hindsight Bias. *The Journal of General Psychology*, 141(4), 393 – 407.
- Carli, L. L. (1999). Cognitive reconstruction, hindsight, and reactions to victims and perpetrators. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(1), 966 – 979.
- Christensen-Szalanski, J. J. i Willham, C. F. (1991). The hindsight bias: A meta-analysis. *Organisational Behavior and Human Decision Processes*, 48(1), 147 – 168.
- Deitz, S. R., Littman, M. i Bentley, B. J. (1984). Attribution of responsibility for rape: The influence of observer empathy, victim resistance, and victim attractiveness. *Sex roles*, 10(3-4), 261 – 280.
- Derenčinović, D., & Getoš, A.M. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet. Sveučilište u Zagrebu.
- Felson, R. B. i Palmore, C. (2018). Biases in Blaming Victims of Rape and Other Crimes. *Psychology of Violence*, 8(3), 390 – 399.
- Ferrão, M. C. i Gonçalves, G. (2015). Rape Crimes Reviewed: The Role of Observer Variables in Female Victim Blaming. *Psychological Thought*, 8(1), 47 – 67.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE.
- Frese, B., Moya, M. i Megias, J. L. (2004). Social Perception of Rape: How Rape Myth Acceptance Modulates the Influence of Situational Factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(2), 143 – 161.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences*, 34(5), 795 – 817.

- Grubb, A. i Turner, E. (2012). Attribution of blame in rape cases: A review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and Violent Behavior, 17*(5), 443 – 452.
- Grubb, A. R., & Harrower, J. (2009). Understanding attribution of blame in cases of rape: An analysis of participant gender, type of rape and perceived similarity to the victim. *Journal of Sexual Aggression, 15*(1), 63 – 81.
- Guilbault, R. L., Bryant, F. B., Brockway, J. H. i Posavac, E. J. (2004). A Meta-Analysis of Research on Hindsight Bias. *Basic and Applied Social Psychology, 26*(2-3), 103–117.
- Hawkins, S. A. i Hastie, R. (1990). Hindsight: Biased judgments of past events after the outcomes are known. *Psychological Bulletin, 107*(3), 311 – 327.
- Hayes, R. M., Abbott, R. L. i Cook, S. (2016). It's Her Fault: Student Acceptance of Rape Myths On Two College Campuses. *Violence Against Women, 22*(13), 1540 – 1555.
- Howell, D. C. (2010). *Statistical Methods for Psychology*. Wadsworth, Cengage Learning
- Iconis, R., (2008). Rape Myth Acceptance In College Students: A Literature Review. *Contemporary Issues In Education Research, 1*(2), 47 – 52.
- Idisis, Y., Ben-David, S. i Ben-Nachum, E. (2007). Attribution of Blame to Rape Victims among Therapists and Non-Therapists. *Behavioral Sciences & the Law, 25*(1), 103 – 120.
- Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 126/2019.
- Kline, R.B. (2010). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Kraljević, J. (2013). *Stav o silovanju i podržavanje mitova o silovanju*. (Diplomski rad, Sveučilište u Osijeku), Filozofski fakultet.
- Lee, J. (2019). *Examining the Intersection of Gender and Age in Victim Blaming*. Doktorska disertacija, West Virginia University.
- Mamula, M. (2011). *Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. – 2010*. Zagreb: Ženska soba – Centar za seksualna prava.
- Maričević, D., Glavina Jelaš, I. i Štrk, D. (2018). Analiza nekih viktimoloških čimbenika silovanja počinjenih u Hrvatskoj. *Policija i sigurnost, 27*(4), 365 – 379.
- Martinjak, D. (2003). Karakteristike počinitelja i žrtava, te situacija kaznenog djela silovanja. *Kriminologija i socijalna integracija, 11*(1), 93 – 104.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Naklada slap.

- Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske (2022). *Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela*. Preuzeto 24. siječnja 2022., s internetske stranice: <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>
- Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske (2020). *Pregled osnovnih sigurnosnih pokazatelja javne sigurnosti u Republici Hrvatskoj 2010. – 2019*. Preuzeto 11. srpnja 2021., s internetske stranice: <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-mup-a-i-bilteni-o-sigurnosti-cestovnog-prometa/visegodisnji-pregledi-osnovnih-pokazatelja-javne-sigurnosti-u-rh/287331>
- Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske (2021). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2020. godini*. Preuzeto 11. srpnja 2021., s internetske stranice: <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-mup-a-i-bilteni-o-sigurnosti-cestovnog-prometa/283233>
- Musch, J. (2003). Personality differences in hindsight bias. *Memory*, *11*(4/5), 473 – 489.
- Newcombe, P. A., Van den Eynde, J., Hafner, D., & Jolly, L. (2008). Attributions of responsibility for rape: Differences across familiarity of situation, gender, and acceptance of rape myths. *Journal of Applied Social Psychology*, *38*(7), 1736 – 1754.
- O' Donohue, W., Yeater, E. A. i Fanetti, M. (2003). Rape Prevention With College Males. *Journal of Interpersonal Violence*, *18*(5), 513 – 531.
- Reich, C. M., Pegel, G. A. i Johnson, A. B. (2021). Are Survivors of Sexual Assault Blamed More Than Victims of Other Crimes? *Journal of Interpersonal Violence*, *1*(1), 1 – 23.
- Rhatigan, D. L., Stewart, C. i Moore, T. M. (2011). Effects of Gender and Confrontation on Attributions of Female-Perpetrated Intimate Partner Violence. *Sex Roles*, *64*(11), 875 – 887.
- Rittossa, D. i Martinović, I. (2014). Spolni odnošaj bez pristanka i silovanje – teorijski i praktični problemi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, *21*(2), 509 – 548.
- Roese, N. J. i Vohs, K. D. (2012). Hindsight bias. *Perspectives on psychological science*, *7*(5), 411 – 426.
- Sierra, J. C., Santos-Iglesias, P., Gutierrez-Quintanilla, R., Paz Bermudez, M. i Buela-Casal, G. (2010). Factors Associated with Rape-Supportive Attitudes: Sociodemographic Variables, Aggressive Personality, and Sexist Attitudes. *The Spanish Journal of Psychology*, *13*(1), 202 – 209.

- Slavikovski, L. (2018). *Znanja, iskustva i stavovi studenata/ica relevantnih fakulteta o seksualnom nasilju*. (Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu), Hrvatski studiji.
- Sleath, E. i Bull, R. (2015). A brief report on rape myth acceptance: differences between police officers, law students, and psychology student sin the United Kingdom. *Violence & Victims, 30*(1), 136 – 147.
- Sleed, M., Durrheim, K., Kriel, A., Solomon, V. i Baxter, V. (2002). The effectiveness of the vignette methodology: A comparison of written and video vignettes in eliciting responses about date rape. *South African Journal of Psychology, 32*(3), 21 – 28.
- Smith, C. A., & Frieze, I. H. (2003). Examining rape empathy from the perspective of the victim and the assailant. *Journal of Applied Social Psychology, 33*(3), 476 – 498.
- Suarez, E. i Gadalla, T. M. (2010). Stop Blaming the Victim: A Meta-Analysis on Rape Myths. *Journal of Interpersonal Violence, 25*(11), 2010 – 2035.
- Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske (2014). *Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja*. Preuzeto 11. srpnja 2021., s internetske stranice: <http://dzkkz.hr/documents/Protokol%20u%20slucaju%20seksulanog%20nasilja.pdf>
- Van der Bruggen, M. i Grubb, A. R. (2014). A review of the literature relating to rape victim blaming: An analysis of the impact of observer and victim characteristics on attribution of blame in rape cases. *Aggression and Violent Behavior, 19*(5), 523 – 531.
- Vuletić, I. i Šprem, P. (2019). Materijalnopravni aspekti kaznenog djela silovanja u hrvatskoj praksi. *Policija i sigurnost, 28*(2), 130 – 155.
- Yamawaki, N. (2007). Rape perception and the function of ambivalent sexism and gender role traditionality. *Journal of Interpersonal Violence, 22*(4), 406 – 422.

Prilozi

Prilog 1 - VINJETE ZA MJERENJE PRISTRANOSTI U OKRIVLJAVANJU ŽRTVE SILOVANJA I PLJAČKE

Scenariji koji završavaju silovanjem.

1. Tihana se vraća kući sa sastanka kasno navečer. Vani je mračno i hladno. Pored nje se zaustavlja auto i mladić u njemu pita je treba li prijevoz. Susretala ga je na fakultetu, ali mu ne zna ime. Ipak sjeda s njim u auto. Nakon nekoliko minuta vožnje, on zaustavlja auto pokraj ceste i vadi nož te je prisiljava na seksualni odnos.
2. Petak je navečer i Tihana ide na studentski tulum. Na tulumu se napije toliko da se naposljetku onesvijesti. Kada se ujutro probudila, shvati da ju je netko silovao dok je bila onesviještena.
3. Petak je navečer i Tihana odlazi u bar gdje upoznaje muškarca kojega poziva kod sebe u stan. Ondje se poljube i upuste u određene, ograničene seksualne aktivnosti. Kada mu ona kaže da želi prestati, on je siluje.

Scenariji koji završavaju pljačkom.

1. Tihana se vraća kući sa sastanka kasno navečer. Vani je mračno i hladno. Pored nje se zaustavlja auto i mladić u njemu pita je treba li prijevoz. Susretala ga je na fakultetu, ali mu ne zna ime. Ipak sjeda s njim u auto. Nakon nekoliko minuta vožnje, on zaustavlja auto pokraj ceste i vadi nož te je traži da mu da sav svoj novac.
2. Petak je navečer i Tihana ide na studentski tulum. Na tulumu se napije toliko da se naposljetku onesvijesti. Kada se ujutro probudila, shvati da joj je netko ukrao torbicu sa svim novcem dok je bila onesviještena.
3. Petak je navečer i Tihana odlazi u bar gdje upoznaje muškarca kojega poziva kod sebe u stan. Ondje se poljube i upuste u određene, ograničene seksualne aktivnosti. Kada mu ona kaže da želi prestati, on se jako naljuti te ju istuče i ukrade sav novac.

Scenariji koji nemaju negativne posljedice za žrtvu.

1. Tihana se vraća kući sa sastanka kasno navečer. Vani je mračno i hladno. Pored nje se zaustavlja auto i mladić u njemu pita je treba li prijevoz. Susretala ga je na fakultetu, ali mu ne zna ime. Ipak sjeda s njim u auto.
2. Petak je navečer i Tihana ide na studentski tulum. Na tulumu se napije toliko da se naposljetku onesvijesti i probudi se idućeg jutra.
3. Petak je navečer i Tihana odlazi u bar gdje upoznaje muškarca kojega poziva kod sebe u stan. Ondje se poljube i upuste u određene, ograničene seksualne aktivnosti. Nakon nekog vremena, ona mu kaže da želi prestati.